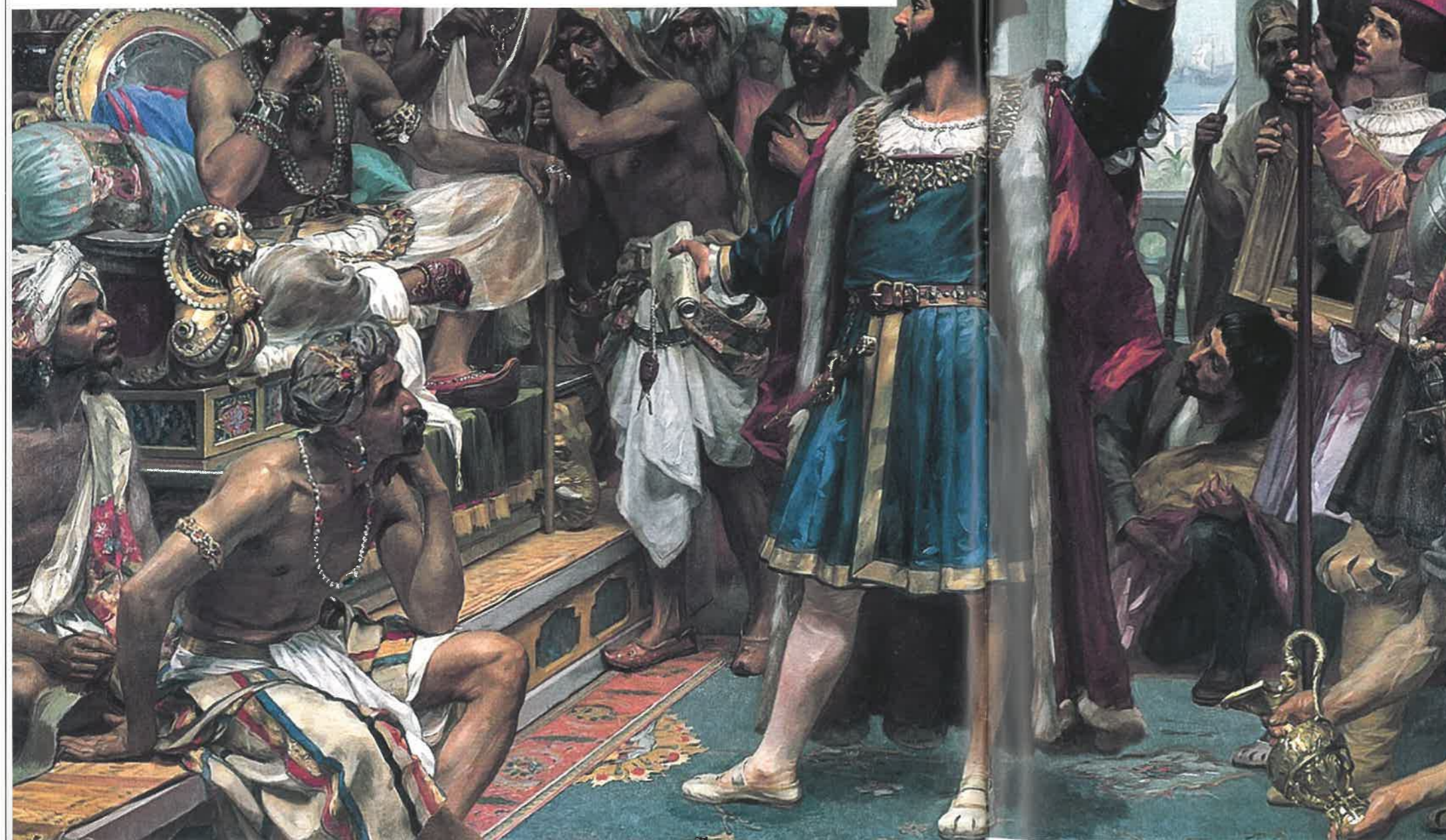


1 OPDAGELSERNES TID:

DEN TIDLIGE GLOBALISERING

[1300 – 1700]



TIDSLINJE

- 1275 ● Marco Polo ankommer til Kina
- 1325 ● Ibn Battuta tager på sin lange opdagelsesrejse, der slutter i 1349
- 1405-1433 ● Zheng He i spidsen for en række kinesiske opdagelses-ekspeditioner
- 1418 ● Portugiserne grundlægger søfartsskolen i Sagres
- 1487 ● Portugiserne når Kap det gode Håb
- 1492 ● Columbus' første rejse til Amerika
- 1497 ● Vasco da Gama sejler syd om Afrika til Indien
- 1514 ● Portugiserne får adgang til Kina, men forvises i 1522
- 1519-1521 ● Spanierne erobrer Aztekerriket under ledelse af Hernán Cortés
- 1531-1533 ● Spanierne erobrer Inkariget under ledelse af Francisco Pizarro
- 1555 ● Portugal anlægger kolonien Macau
- 1600 ● Verdenshandlen med Europa som centrum vokser frem.

◀ Mødet mellem da Gama og den indiske hersker gengivet i maleri af den portugisiske maler Veloso Salgado fra 1898. Hvordan bliver mødet mellem portugiserne og inderne fremstillet? Vurdér, hvordan billedet kan bruges som historisk kilde. Se fokuspunkt side 161.

INDLEDNING

Lad os for en kort stund lukke øjnene og forestille os, at vi er om bord på et skib og kigger ud over horisonten. Over os har vi en kæmpe mast med udspændte sejl og under os et oprørt og stormfuldt hav. Vi er midt på det store, åbne ocean og kan ikke se land omkring os. Vi er der, hvor ingen før os har sejlet, og ingen ved, hvad der venter.

Sådan må de søfolk, der i midten af 1400-tallet deltog i portugisernes søgen efter nye handelsveje til Indien, have haft det. Eller dem, der sammen med italieneren Christoffer Columbus sejlede så langt ud i Atlanterhavet, at man ikke vidste, hvad der ventede dem.

Nok var Columbus og portugiseren Vasco da Gama opdagelsesrejsende og drevet af en vis position nysgerrighed og stræben efter at finde nye handelsruter. Men de søfolk og skibsdrenge, der var med om bord, var formentlig skræmt fra vid og sans af de vandrehistorier, der løb som en steppebrand på havnekajen. Mange har genfortalt skrønen om, at de troede jorden var flad, og at sømændene var bange for at falde ud over kanten. Allerede i antikken var man klar over, at jorden var rund, men det betød ikke, at man ikke frygtede, hvad der ville ske, når man sejlede mod jordens krumning. Og under alle omstændigheder var der forskel på, hvad lærde folk og lægfolk som almindelige sømænd mente at vide.

I dag ved vi, at Vasco da Gama fandt søvejen til Indien rundt om Afrika, og Columbus fandt Amerika, der på det tidspunkt var totalt ukendt for europæerne. Disse opdagelser ændrede verden og verdens historie. Her starter globaliseringen – et begreb, som mange ellers betragter som noget, der tilhører vores nutidige verden.

Som vi har set, var der i perioden før midten af 1400-tallet sket en vareudveksling og kontakt mellem Europa og andre civilisationer i Mellemøsten og Asien, men de europæiske opdagelser fra 1450 og hundrede år frem førte til en global handelsudveksling. Samtidig førte det til, at de europæiske stormagter, i første omgang Portugal og Spanien, dominerede fremmede verdensdele, hvilket medførte store uligheder mellem landene i verden.

Den dag i dag ser vi tydelige spor fra denne kolonitid, der fortsat påvirker de lande, den berørte. Derfor er der god grund til at forstå, hvad der lå til grund for de store opdagelser, der er kulminationen på en udvikling i Europas historie, som begynder omkring 1300 og blev fundamentet for vores moderne verden.

EUROPÆERNE DRAGER UD

Der findes beretninger fra opdagelsesrejser helt tilbage fra antikken, hvor egypterne, fønikerne, grækerne og romerne begav sig ud på farefulde rejser. Der blev allerede i Romerriget etableret handelsruter med Kina, men i perioden fra Det Vestromerske Riges fald i 476 og til 1100-tallet var handelsforbindelserne med Asien svage.

Efter korstogene kom handlen i 1200-tallet atter i gang, og kendskabet til Asien blev yderligere forstærket med den venezianske købmand Marco Polos rejse til Kina 1271-1295.

Marco Polo

Marco Polo blev født i 1254 i Venedig, der var hovedcenteret for handlen i Middelhavsområdet. Han var ud af en købmandsfamilie, og hans far og onkel var hele tiden på jagt efter nye handelsruter. I 1260'erne kom de helt til Kina, hvor de mødte den kinesiske kejser. Kejseren var nysgerrig og udspurgte dem om kristendommen, og hvordan man levede i Europa. Med kejserligt følge blev faderen og onklen eskorteret til Venedig igen med besked om at vende tilbage. I maj 1275 kom faderen og onklen retur til Kina, denne gang med 17-årige Marco Polo.

Kejseren udvalgte Marco Polo som ambassadør og sendte ham rundt i hele det enorme kejserrige. Under sit 17 år lange ophold i Kina noterede Marco Polo sig, hvordan det fremmedartede Kina fungerede. Marco Polo var en god og flittig iagttager uden at være fordømmende.

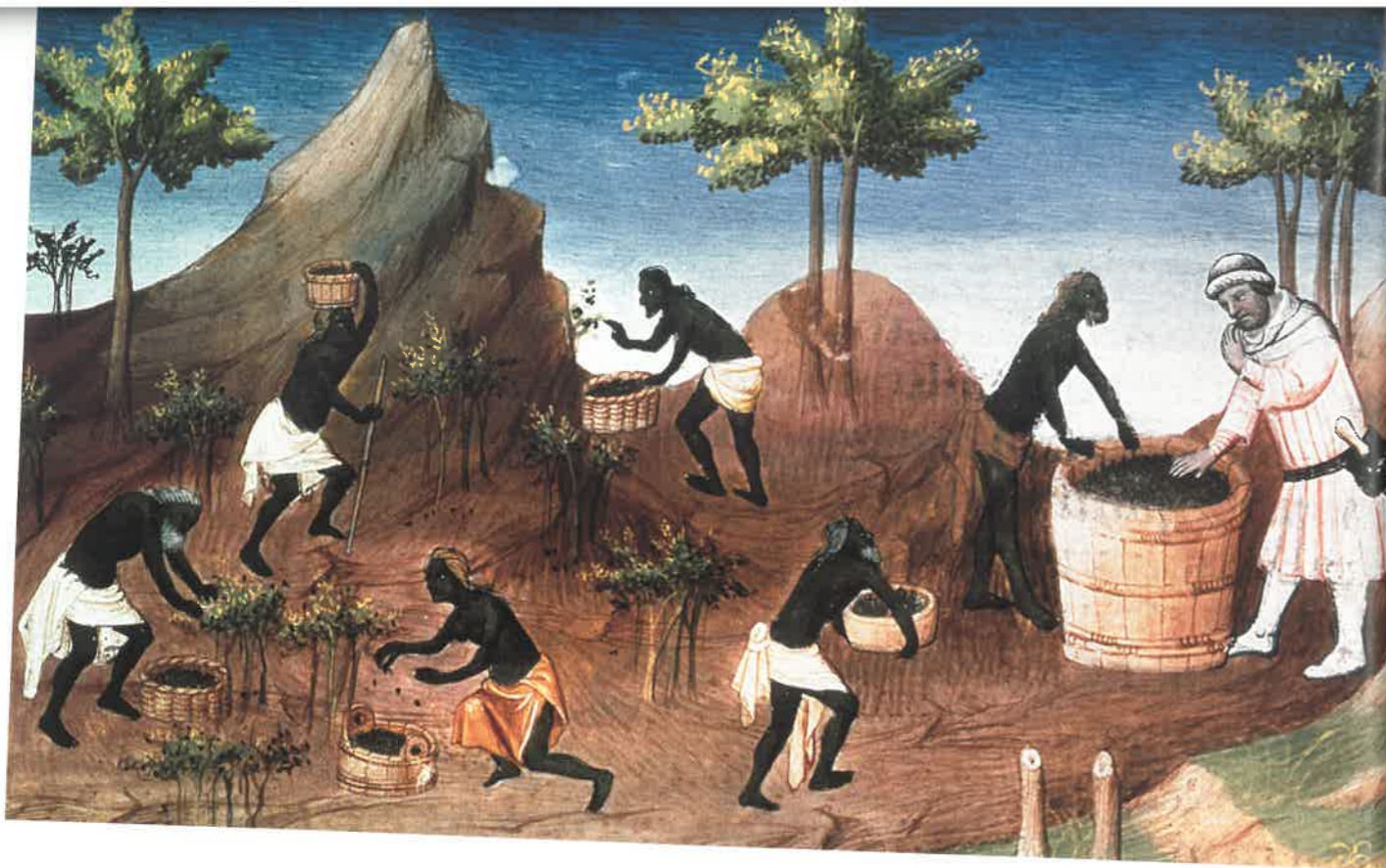
I Europa i 1200-tallet kendte man meget lidt til de højtudviklede, ikke-kristne civilisationer, der fandtes øst for Konstantinopel. Mange var derfor skeptiske over for Marco Polos beskrivelser af landenes høje udviklingsstadiet.

Marco Polo fandt et samfund, der kulturelt og udviklingsmæssigt var Europa overlegent. For eksempel kunne han berette om "store brændende sten, der bliver gravet ud af bjerget og brænder som brændeknuder". De brændende sten var kul, som kineserne brugte til madlavning og opvarmning af deres huse. I Europa havde man kendt til kul siden Romerriget, men først i 1700-tallet begyndte man at bruge det som energikilde.

I 1295 kom Marco Polo tilbage til Venedig, og tre år efter sin hjemkomst udkom hans oplevelser som bog. Bogen blev til i samarbejde med eventyrforfatteren Rustichello og byggede på Marco Polos dagbøger og optegnelser fra rejsen. Bogen blev en stor succes, men mange havde svært ved at tro, at alt det, som Marco Polo beskrev, virkelig var sandt. Kunne det være rigtigt, at derovre østpå, i områder, der ikke kendte til kristendommen, fandtes højt udviklede civilisationer, der var Europa langt overlegne?



▲ Marco Polo



▲ Jagten efter peber var stor og her illustreres peberhøsten i det sydlige Indien. Illustration fra Marco Polos beretning.

Der er ingen tvivl om, at de civilisationer, som Marco Polo mødte blandt andet i Kina, var højtudviklede, men alt i Marco Polos bog var nok ikke helt sandt.

Marco Polos bog vakte europæernes nysgerrighed for den fremmede verden og blev senere inspiration for opdagelsesrejsende som Vasco da Gama og Columbus, da de i 1400-tallet forsøgte at finde sejlruter til Indien. Særligt Marco Polos beskrivelse af Japan fik betydning for Columbus. I dag ved vi, at Marco Polo aldrig selv besøgte Japan, så det må være oplysninger, han har fået fra andre. I kilde 1 kan du læse et lille uddrag af Marco Polos bog, der udkom i 1298.

Ibn Battuta

På samme tid som Marco Polo levede også andre opdagelsesrejsende, for eksempel Ibn Battuta (1305-1369), der rejste igennem ikke færre end 44 lande. Hans navn er ikke så kendt i Europa, men i den muslimske verden er han mere berømt end Marco Polo. I dag ligger hans beretning på arabisk i Bibliothèque Nationale i Paris. Hans fortælling begynder, da han som 19-årig i 1325 forlod sin hjemby Tanger i det nordlige Marokko for at tage på pilgrimsrejse (hajj) til Mekka. Han kom hjem 29 år senere efter at have tilbagelagt mere end 120.000 kilometer på kamelryg til store dele af Asien, den arabiske halvø, Centralasien, Sortehavet og Afrika. Efter sin hjemkomst i 1349 udgav han sine erindringer, der dog først er blevet kendt i Europa i 1800-tallet.

Marco Polos beretning

[Fra bogens indledning]

Tag denne bog og få den læst højt for jer! Her står om alle de underværker, der findes i Armenien og Persien, tatarenes land [Kina], Indien og mange andre områder. Disse ting vil blive berettet i vores bog i præcis den rækkefølge, som de blev fortalt af Hr. Marco Polo, en klog og ædel borger fra Venedig, som har set det hele med sine egne øjne.

Der vil dog også stå en del i bogen, som han ikke selv har set, men fået fortalt af pålidelige mænd. Men det vil hver gang fremgå, om det er noget, han selv har oplevet, eller noget, han har hørt fra andre.

[Det følgende handler om Japan]

Men først må jeg fortælle jer om de mange øer, der ligger østpå i det hav, vi nu er nået til. Vi begynder med en ø, der hedder Japan.

Japan er en ø langt ude mod øst, cirka 800 kilometer fra hovedlandet [dvs. Indien]. Det er en meget stor ø. [...] De har umådelig meget guld, fordi det forekommer i mængder, der trodser enhver målestok. Og intet af det bliver eksporteret væk fra øen, thi ingen, hverken forretningsfolk eller andre, kommer derover fra fastlandet.

Det er derfor, de nu besidder så store mængder guld, ja. Faktisk så meget, at det er den rene og skære sandhed, når jeg kommer med en fuldstændig fantastisk beretning vedrørende et bestemt slot, som tilhører herskeren: Tro mig, han har et meget stort slot, som udelukkende er taglagt med rent guld [...] desuden er gulvene belagt med guld i alle slottets værelser – og dem er der mange af – i en tykkelse af to fingerbredder og derover. Og der er udsmykninger af guld overalt i salene, vinduer og andre steder på slottet.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem står bag kilden?
- 2) Hvilken position taler forfatteren ud fra, og hvilken tendens er der i kilden (se eventuelt fokuspunkt om tendens og troværdighed side 170)?
- 3) Vurder Marco Polos bog som historisk kilde til at belyse Asien i slutningen af 1200-tallet.
- 4) Hvorfor tror du bogen begynder med passagen "Tag denne bog og få den læst højt for jer"?
- 5) Opstil selv en problemstilling, som du kan besvare ud fra kilden.

Jagten på krydderier

I 1400-tallet var Norditalien Europas magtcentrum, der dominerede handlen i Middelhavet, og som importerede og videresolgte de vigtige og profitable krydderi- og luksusvarer fra Asien.

Krydderier spillede en vigtig rolle i en tid, hvor opbevaring af fødevarer skete ved hjælp af nedsaltning. For at kunne spise det nedsaltede kød måtte man først udvande det med store mængder vand, der fjernede al smag. For at give kødet smag brugte man krydderier, blandt andet peber. En af myterne om middelalderens mad er, at man krydrede maden ekstra meget for at dække over, at kødet var råddent. Krydderier var dog så kostbare, at det var billigere at skaffe sig ordentligt kød.

I middelalderen var peber mere værdifuldt end guld, og dets oprindelse blev holdt hemmeligt af de arabiske købmænd, der solgte peberet til euro-



▲ På billedet ses en gruppe muslimske pilgrimme på hajj, 1200-tallet.

▼ De mange købmænd fragede deres kostbare last med kamelkaravaner. I ly for røvere overnattede de om natten på karavanserai, der var lukkede moteller, hvor kamelerne og deres last blev holdt under opsyn. Her et karavanserai i Kerman i Iran.



pæerne. Nogle mente, at peber kom fra Paradis, og andre mente, at peber groede på træer i skove bevogtet af slanger. Derfor blev man nødt til at sætte ild til pebertræet, så slangerne flygtede, og på den måde fik peberet sin sorte farve.

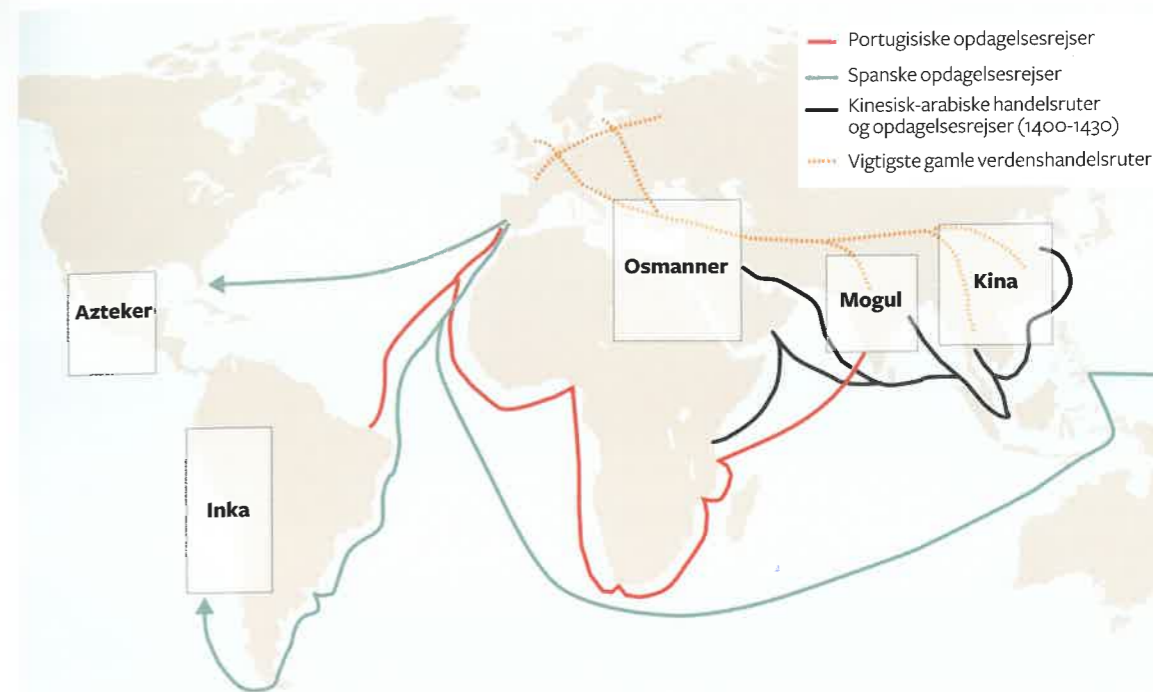
Luksusvarer som silke, tekstiler og porcelæn var meget eftertragtede i Europa, og priserne var høje, da arabiske købmænd transporterede varerne med karavaner over land fra Asien til Europa.

Drivkraften bag de store opdagelser, der fandt sted i 1400-tallet, var jagten på de eftertragtede krydderier og andre luksusvarer. Kunne man finde en ny handelsvej, ville man selv kunne hente de eftertragtede varer hjem og derved gøre sig fri af de arabiske købmænds dominans.

Søvejen til Indien

I århundreder havde de kristne kongedømmer i det, som i dag er Spanien og Portugal, følt sig presset af den arabiske ekspansion. Men i begyndelsen af 1400-tallet var det spanierne og portugiserne, der pressede muslimerne tilbage.

I 1415 lykkedes det portugiserne at vinde fodfæste i Afrika med erobring af kystbyen Ceuta, og



den spanske konge havde erobret store dele af Andalusien i det sydlige Spanien, hvor det kun var byen Granada, der var under muslimsk herredømme.

▲ 14- og 1500-tallets opdagelsesrejser.

Fælles for den portugisiske og spanske konge var, at de ønskede at etablere en direkte forbindelse med Indien og det fjerne Østen. Takket være fodfæste i det nordlige Afrika havde portugiserne et forspring i det kapløb, der snart skulle udspille sig mellem Portugal og Spanien om at finde søvejen til Indien.

I 1418 grundlagde den portugisiske prins Henrik Søfareren en søfartsskole i Sagres på Portugals sydkyst. Formålet var at samle astronomer, geografer, kartografer og søfolk, der kunne kortlægge nye handelsruter. Tidligere var opdagelsesrejser præget af en vis portion tilfældighed, men nu skulle ekspeditionerne basere sig på målrettede og detaljerede studier.

Portugiserne udforsker Afrikas kyster

De store opdagelser begyndte med den systematiske udforskning af Afrikas vestkyst, hvor Henrik Søfareren sendte regelmæssige ekspeditioner ned langs den afrikanske atlantehavskyst for at kortlægge området.

Til at begynde med skred udforskningen af Afrika kun ganske langsomt frem. I perioden



▲ Henrik Søfareren stod bag de mange portugisiske opdagelsesrejser. Her malet på søfartsskolen i Sagres. 1400-tallet.



▲ *Opdagelser i 14-1500-tallet.*
 Rød: Pêro da Covilhã og Afonso de Paiva's rute til Aden 1487-1488.
 Grøn: Covilhã's rejse 1489-1490.
 Orange: Covilhã's rejse til Etiopien 1490-1530.
 Blå: Vasco da Gama's rejse 1497-1499.

af Bartholomeu Diaz, der i 1488 rundede Afrikas sydspids, Kap det gode Håb. Derved var vejen banet for Vasco Da Gamas rejse 1497-1498, der etablerede søvejen til Indien.

Sømandenes uvished

Rejserne var præget af sømændenes uvished om, hvad der ventede dem på den farefulde færd. I takt med at portugiserne sejlede længere og længere mod syd, hvor ingen før dem havde været, begyndte skræmmehistorierne, og man frygtede, hvad der gemte sig, hvilke uhyrer man ville møde, og om der overhovedet kunne leve mennesker disse steder. For ikke at tale om frygten for at krydse ækvator, hvor man var bange for at brænde ihjel.

I bogen *Guinea-krøniken* fra 1453 skildrer den portugisiske historiker Gomes Eannes de Azuraras (1410-1474), der var tilknyttet hoffet, de udfordringer og problemer, som ekspeditionerne langs den afrikanske vestkyst havde. I kilde 2 får vi et godt indtryk af besætningens bekymringer.

Kilde 2

Guinea-krøniken

Hvordan skulle vi dog kunne overskride de grænser, som vores forfædre regnede med, spurgte søfolkene, og hvilken gavn kan Prinsen [Henrik Søfareren] vel have af, at vi mister såvel sjæl som legeme – for sandelig, vover vi os videre ud, vil vi gøre os til selvmordere. Har der måske ikke været andre prinser og fyrster i Portugal, der har været lige så begærlige efter at opnå den ære som Prinsen? For det kan ikke passe, at der blandt så mange ædle mænd, som har udført så mange store og stolte handlinger for at skabe sig berømmelse, ikke skulle have været blot en, der havde givet sig i kast med dette vovestykke; men da de var overbevist om fa-

ren ved det, og da der ikke syntes at være håb om hverken ære eller gevinst, opgav de at forsøge.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem står bag kilden?
- 2) Hvad er søfolkene bekymrede for, og hvad begrundes deres bekymring med?
- 3) Vurdér kildens værdi til at belyse de europæiske opdagelser.
- 4) Opstil selv en problemstilling, som kilden kan bruges til at besvare.

1418-1460 nåede portugiserne til Madeira, De Kanariske Øer, Kap Verde og Azorerne i Atlanterhavet. Det lykkedes portugiserne at finde guld, da de i 1470 nåede til Guinea. Her købte de slaver, som blev solgt videre til de arabiske købmænd. De kristne missionærer havde succes med at udbrede kristendommen, og i det store Congo-rige lod kongen sig kristne. I 1487 udsendte den portugisiske konge to ekspeditioner. Den ene gennem Middelhavet og over land til Det Røde Hav, der i 1490 banede vejen til Indien gennem Det Indiske Ocean. Den anden ekspedition var under ledelse



▲ Portugiserne anlagde langs den afrikanske vestkyst en række forter, der skulle fungere som forsyningsstationer undervejs. Senere blev det til egentlige handelsstationer. Portugiserne opkaldte de forskellige kyststrækninger efter de varer, de efterstræbte: Guldkysten, Elfenbenskysten, Slavekysten og Peberkysten. Her fortet El Mina på Guldkysten (Ghana).

Muslimernes erobring af Konstantinopel

I midten af 1400-tallet vandt de muslimske imperier frem i Mellemøsten og langt ind i det nuværende Tyrkiet, som var en del af det kristne byzantinske rige. I 1453 lykkedes det for muslimerne at erobre den kristne, byzantinske hovedstad Konstantinopel. Det betød ikke alene det byzantinske riges fald, det betød også, at de muslimske imperier kom til at dominere handelsvejene ind i Europa. Karavanerne, der kom ad silkevejen fra Asien, blev nu pålagt afgifter, der tilfaldt muslimske købmænd, som var med til at gøre varerne dyrere.

Konstantinopels fald i 1453 og den muslimske ekspansion var derfor en vigtig motivation for at fortsætte søgen efter nye handelsruter uden om den muslimske dominans.

Vasco da Gama

Den 8. juli 1497 forlod fire skibe havnen i Lissabon og indledte en rejse, der kom til at ændre forbindelsen mellem Europa og Asien. Rejsen blev ledet af Vasco da Gama (1460-1524), der var en ukendt portugisisk ridder af Santiago-ordenen.



▲ *Opdagelser i 14-1500-tallet.*
 Rød: Pêro da Covilhã og Afonso de Paiva's rute til Aden 1487-1488.
 Grøn: Covilhã's rejse 1489-1490.
 Orange: Covilhã's rejse til Etiopien 1490-1530.
 Blå: Vasco da Gama's rejse 1497-1499.

af Bartholomeu Diaz, der i 1488 rundede Afrikas sydspids, Kap det gode Håb. Derved var vejen banet for Vasco Da Gamas rejse 1497-1498, der etablerede søvejen til Indien.

Sømandenes uvished

Rejserne var præget af sømændenes uvished om, hvad der ventede dem på den farefulde færd. I takt med at portugiserne sejlede længere og længere mod syd, hvor ingen før dem havde været, begyndte skræmmehistorierne, og man frygtede, hvad der gemte sig, hvilke uhyrer man ville møde, og om der overhovedet kunne leve mennesker disse steder. For ikke at tale om frygten for at krydse ækvator, hvor man var bange for at brænde ihjel.

I bogen *Guinea-krøniken* fra 1453 skildrer den portugisiske historiker Gomes Eannes de Azuraras (1410-1474), der var tilknyttet hoffet, de udfordringer og problemer, som ekspeditionerne langs den afrikanske vestkyst havde. I kilde 2 får vi et godt indtryk af besætningens bekymringer.

Kilde 2

Guinea-krøniken

Hvordan skulle vi dog kunne overskride de grænser, som vores forfædre regnede med, spurgte søfolkene, og hvilken gavn kan Prinsen [Henrik Søfareren] vel have af, at vi mister såvel sjæl som legeme – for sandelig, vover vi os videre ud, vil vi gøre os til selvmordere. Har der måske ikke været andre prinser og fyrster i Portugal, der har været lige så begærlige efter at opnå den ære som Prinsen? For det kan ikke passe, at der blandt så mange ædle mænd, som har udført så mange store og stolte handlinger for at skabe sig berømmelse, ikke skulle have været blot en, der havde givet sig i kast med dette vovestykke; men da de var overbevist om fa-

ren ved det, og da der ikke syntes at være håb om hverken ære eller gevinst, opgav de at forsøge.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem står bag kilden?
- 2) Hvad er søfolkene bekymrede for, og hvad begrundes deres bekymring med?
- 3) Vurdér kildens værdi til at belyse de europæiske opdagelser.
- 4) Opstil selv en problemstilling, som kilden kan bruges til at besvare.

1418-1460 nåede portugiserne til Madeira, De Kanariske Øer, Kap Verde og Azorerne i Atlanterhavet. Det lykkedes portugiserne at finde guld, da de i 1470 nåede til Guinea. Her købte de slaver, som blev solgt videre til de arabiske købmænd. De kristne missionærer havde succes med at udbrede kristendommen, og i det store Congo-rige lod kongen sig kristne. I 1487 udsendte den portugisiske konge to ekspeditioner. Den ene gennem Middelhavet og over land til Det Røde Hav, der i 1490 banede vejen til Indien gennem Det Indiske Ocean. Den anden ekspedition var under ledelse



▲ Portugiserne anlagde langs den afrikanske vestkyst en række forter, der skulle fungere som forsyningsstationer undervejs. Senere blev det til egentlige handelsstationer. Portugiserne opkaldte de forskellige kyststrækninger efter de varer, de efterstræbte: Guldkysten, Elfenbenskysten, Slavekysten og Peberkysten. Her fortet El Mina på Guldkysten (Ghana).

Muslimernes erobring af Konstantinopel

I midten af 1400-tallet vandt de muslimske imperier frem i Mellemøsten og langt ind i det nuværende Tyrkiet, som var en del af det kristne byzantinske rige. I 1453 lykkedes det for muslimerne at erobre den kristne, byzantinske hovedstad Konstantinopel. Det betød ikke alene det byzantinske riges fald, det betød også, at de muslimske imperier kom til at dominere handelsvejene ind i Europa. Karavanerne, der kom ad silkevejen fra Asien, blev nu pålagt afgifter, der tilfaldt muslimske købmænd, som var med til at gøre varerne dyrere.

Konstantinopels fald i 1453 og den muslimske ekspansion var derfor en vigtig motivation for at fortsætte søgen efter nye handelsruter uden om den muslimske dominans.

Vasco da Gama

Den 8. juli 1497 forlod fire skibe havnen i Lissabon og indledte en rejse, der kom til at ændre forbindelsen mellem Europa og Asien. Rejsen blev ledet af Vasco da Gama (1460-1524), der var en ukendt portugisisk ridder af Santiago-ordenen.

Ekspeditionen kom til at vare i to år og rundede Afrikas sydspids og sejlede langs den afrikanske østkyst til Mozambique. Mozambique var et travlt, arabisk handelscentrum med livlig trafik af handelsskibe fra Indien. Her fik da Gama nyttige informationer om handelsforholdene i landene omkring Det Indiske Ocean, der var med til at sikre vejen til Kalikut på den indiske vestkyst, som ekspeditionen ankom til den 20. maj 1498.

Vi kender til en dagbogsoptegnelse fra en af deltagerne på rejsen, der detaljeret beskriver handlen i Kalikut (kilde 3).

Vasco da Gamas rejse var et endegyldigt bevis på, at der nu fandtes en farbar søvej mellem Europa og Asien. Det betød, at arabernes lukrative handelsmonopol med krydderier og luksusvarer var brudt.

Kilde 3

Handlen i Kalikut

Fra dette land Kalikut, også kaldet Alta India, kommer der både ædelstene af enhver art og de krydderier, som forbruges både i øst og vest, i Portugal såvel som i alle verdens andre lande. I denne by Kalikut kan man finde følgende krydderier, som også har deres oprindelse her: en mængde ingefær, peber, kanel – skønt sidstnævnte ikke er af så god kvalitet som det, der kommer fra en ø ved navn Cillan [Sri Lanka], som ligger fire dages sejlads herfra. Kalikut er stabelplads for al kanel fra denne ø. Kryddernelliker føres til byen fra en ø kaldet Melequa [Malacca]. Skibene fra Mekka bringer disse krydderier derfra til en by i Arabien, der kaldes Judea [Jiddah], og fra den nævnte ø [Malacca] til Judea er der 50 dages sejlads i medvind; for arabernes skibe kan ikke krydse [de arabiske skibe havde kun trekantede latinsejle]. I Judea losses de deres ladninger og betaler toldafgifter til sultanen af Ægypten. Varerne overføres derpå til mindre fartøjer, som bringer dem gennem Rødehavet til et sted nær Santa Caterina [kristent kloster i Sinai-ørkenen] ved Sinao-bjerget kaldet Tuuz [byen Tor på Sinai-halvøens vestkyst], hvor der igen betales told. Herfra transporterer købmændene krydderierne på kameler, som de lejer for en pris på fire cruzados [portugisisk guldmønt] per styk til Cairo, en rejse på

ti dage. I Cairo betales der atter afgifter, og på vejen dertil bliver de ofte plyndret af beduiner og andre, som bor i dette land.

I Cairo bliver varerne lastet i fortøjer på Nilen, den flod, der udspringer i Præstekongen Johannes' rige i "Nedre Indien", og efter at være ført ned ad floden i to dage når de til et sted kaldet Roxette [Byen Rosetta i Nil-dalen], hvor der endnu en gang må betales afgifter. Her bliver varerne læsset på kameler og i løbet af en dag ført til en by ved navn Alexandria, som ligger ved kysten. I denne by hentes krydderierne af galejer fra Venedig og Genova.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem står bag kilden, og hvornår kan vi antage den er skrevet?
- 2) Hvordan kan vi bruge teksten som historisk kilde til at belyse portugisernes motiver for at fortsætte opbygningen af deres handelsimperium?
- 3) Tegn på et kort den rute og de forhindringer, som krydderierne havde fra Asien til Europa med de arabiske købmænd.
- 4) Opstil selv en problemstilling, som kilden kan bruges til at besvare.



▲ Anlæggelse af handelsstationer først i Afrika og senere i Indien og Asien blev grundstenen for det portugisiske handelsimperium. Her Malaca i det nuværende Malaysia, der blev en vigtig handelsstation for varer fra Kina og videre mod Indien og Europa.

Portugisernes handelsimperium

Portugiserne var kommet til Asien efter krydderier, og det var deres mål ikke alene at dominere krydderihandlen og opnå en økonomisk gevinst, men også at forskubbe den europæiske magtbalance fra Norditalien til den iberiske halvø.

I første omgang lykkedes det ikke Vasco da Gama at få forhandlet sig til handelspladser i Kalikut. Først da portugiserne i 1502 vendte tilbage til Kalikut med en flåde bestående af 20 velarmede skibe, forstod den indiske hersker, Zamorinen, at portugiserne var parate til at sætte vold bag ønskerne om handelsstationer.

Portugiserne fik deres handelspladser, og de muslimske købmænd blev fordrevet fra byen.

Portugisernes handelsimperium fik centrum i Goa nord for Kalikut. Herfra udfoldede de deres erobringspolitik i Asien. Takket være kombinationen af en slagkraftig flåde og strategiske støttepunkter i form af forter og handelsstationer lykkedes det portugiserne i løbet af ganske kort tid at få kontrol over handelsruterne fra produktionsstederne i Molukkerne til Malaca og den indiske kyst. Fra Indien blev alle krydderier og handelsvarer samlet og sendt hjem til Portugal.



▲ De kinesiske togter under ledelse af Zheng He 1405-1433.

Portugisernes handelsimperium ændrede magtbalancen i Europa, og man kunne nu købe peber og krydderier i Lissabon til en femtedel af, hvad det tidligere havde kostet i Venedig.

Kinesiske opdagelsesrejsende

Kinesiske opdagelsesekspeditioner havde fundet sted, længe før portugiserne fandt søvejen til Indien.

Under ledelse af admiral Zheng He (1371-1435) havde kineserne i perioden 1405-1433 foretaget ekspeditioner rundt om i Asien, til Indien, Sri Lanka og Mekka for at ende på den afrikanske østkyst. Kineserne havde skibe, der var op til 150 meter lange og med 8-9 master. Det var 8 gange større end de skibe, der havde transporteret Vasco da Gama til Indien.

Kineserne var dygtige søfolk, så hvorfor var det ikke dem, der sejlede rundt om Afrika og endte i Europa? De var jo godt på vej og havde både skibe og navigationen til at gøre det. Forklaringen skal nok findes i, at kineserne så sig selv som kulturelt overlegne, hvilket kom til udtryk i deres selvopfattelse som "Riget i Midten". Og de havde slet ikke det samme handelsmæssige motiv til at komme til Europa, som europæerne havde for at komme til Asien. Kinesernes adgang til krydderier var ikke som europæernes blevet afbrudt, og samtidig lå der ikke i kinesernes kultur et ønske om at udbrede deres religion og kultur til andre folkeslag.

Portugisernes møde med kineserne

Da portugiserne i 1511 erobrede Malaca (i det nuværende Malaysia), mødte de kinesiske købmænd, der varetog krydderitransporten fra Molukkerne til Malaca. Det vakte portugisernes interesse for Kina, og i 1514 anløb portugiserne Canton i det sydlige Kina.



► Tegning af et af de kinesiske skibe, der blev brugt til togterne i 1400-tallet. Indsat er et af Columbus' skibe til sammenligning.



◀ Magtkampen mellem Spanien og Portugal udmøntede sig i flere delingslinjer, der fastslog, hvem der måtte kolonisere hvilke dele af verden

Det viste sig, at den brutale magtstrategi, som portugiserne havde brugt i Indien og andre steder i Asien, ikke kunne bruges over for kineserne, der havde skydevåben, forter og armerede krigsskibe. Snart opstod der konflikter, som endte med, at portugiserne i 1522 blev forvist fra Kina. Portugiserne opretholdt dog en vis smuglerhandel, og i 1555 blev den første portugisiske bosættelse etableret i Macau, der var et vigtigt centrum for handel med silke, sølv, guld og porcelæn.

I løbet af omkring 50 år lykkedes det portugiserne at opbygge et enormt handelsimperium. Det var en kostbar affære, og det krævede mange ressourcer at opretholde, ikke mindst fordi muslimske og venetianske købmænd pressede sig på. Man regner med, at kun cirka halvdelen af de skibe, som blev sendt af sted til Indien i perioden 1497-1572, kom hjem. Alligevel betragtede portugiserne deres engagement i Asien som en succes.

Magtkampen mellem Portugal og Spanien

De portugisiske ekspeditioner fik stor opmærksomhed rundt om i Europa, ikke mindst i nabolandet Spanien. Igennem hele 1400-tallet var forholdet mellem Portugal og Spanien præget af konkurrence, og de to lande var flere gange på randen af krig. I 1479 underskrev de to lande Alcacovas-traktaten, der med pavens velsignelse delte verden i to. Spanien fraskrev sig Afrika mod at få De Kanariske Øer og alt, hvad der måtte ligge vest herfor. Madeira, Azoerne og Kap Verde gik til Portugal.

Alcacovas-traktaten blev den første af en række delingsaftaler, som regulerede forholdet mellem Portugal og Spanien. Med paven og dermed den katolske kirkes godkendelse blev verden opdelt i et spansk og et portugisisk interesseområde. Resultatet blev, at de øvrige europæiske magter var udelukket fra udnyttelsen af Asiens rigdomme.

Efter Columbus' opdagelse i 1492-1493 blev der indgået Tordesillas-aftalen, hvor man blev enige om en skillelinje fra pol til pol, der gav spanierne rettighederne til "den nye verden".

FORUDSÆTNINGER OG MOTIVER FOR OPDAGELSERNE

Som vi har set, var der økonomiske motiver til de første opdagelsesrejser. Samtidig spillede dog også religiøse motiver ind. Med opdagelserne fulgte også forsøg på at sprede den kristne tro til ikke-kristne folkeslag. Konstantinopels fald i 1453 forstærkede ønsket om nye handelsruter, der gik uden om de områder, der i stigende grad blev domineret af de muslimske imperier. På den måde kan vi tolke det, vi kalder ”de store opdagelser”, som en del af den kulturkamp, der fandt sted mellem kristne og muslimer i 1400-tallet. Dette blev blandt andet understreget af den portugisiske konge, Manuel I., der efter Vasco da Gamas hjemkomst i 1499 skrev et brev til det spanske kongepar, Ferdinand og Isabella (kilde 4).

Kilde 4

Manuel I's brev til Ferdinand og Isabella

[...] og Deres Højheder kan stole på, at det – i overensstemmelse med, hvad vi har erfaret om det kristne folk, som disse opdagelsesrejsende har nået – vil være muligt, trods det, at de endnu ikke er stærke i troen eller i besiddelse af et dybtgående kendskab til dem at udrette meget i Guds tjeneste og for ophøjelsen af den hellige tro, når de først er blevet omvendt og fuldt bestyrket i denne tro. Og når de således er blevet styrket i troen, vil der være mulighed for at udrydde maurerne [muslimerne] i de egne.

Endvidere er det vores håb, at den omfattende handel, som nu beriger maurerne der, gennem hvis hænder den passerer uden indgreb fra andre persons eller folks side, med Guds hjælp og følge af vore bestemmelser vil blive omdirigeret til vore undersæt-

ter og skibe, og at hele kristenheden i denne del af Europa som følge heraf vil være i stand til for en stor del at forsyne sig selv med krydderier og ædelstene [dvs. gøre Lissabon til handelscentrum, hvor europæiske købmænd kunne hente krydderier].

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem står bag kilden?
- 2) Hvordan kan vi bruge teksten som historisk kilde til at belyse portugisernes motiver til opdagelserne?
- 3) Hvilken position taler forfatteren ud fra, og hvilken tendens er der i kilden?
- 4) Opstil selv en problemstilling, som kilden kan bruges til at besvare.

Nysgerrighed på verden

Ud over de historiske og ideologiske motiver har også nysgerrighed på verden spillet ind som motiv for de mange ekspeditioner. Den detaljerede forskning på søfartsskolen i Sagres var helt i tråd med det nybrud, der på samme tid fandt sted i Norditalien, hvor de såkaldte humanister søgte tilbage til antikke skrifter og kort, og gjorde op med kirkens dominans. Opdagelserne er således også et udtryk for den nye interesse for verden og menneskets muligheder frem for middelalderkirkens dogmatiske menneskesyn.

Verdenskortet

Det middelalderlige verdensbillede var anderledes end vore dages opfattelse af verden, og i middelalderen skelnede man ikke mellem tro og viden, som vi gør i dag. Gud var en selvindlysende realitet og havde skabt alting, både Himlen og Jorden. Derfor tog man i middelalderen udgangspunkt i Biblen og gengav jorden som en cirkel med Jerusalem i centrum. Ud fra dette center bredte de tre kendte kontinenter sig: Europa, Afrika og Asien.

I forbindelse med det nybrud, der opstod i Norditalien i 1300-tallet, som vi med en fællesbetegnelse kalder renæssancen, søgte humanister tilbage til de gamle antikke kort. Her stødte de på Claudio Ptolemæus, der levede i Alexandria i det 2. århundrede.

Ifølge Ptolemæus var jorden rund, og ifølge hans beregninger fyldte Europa og Asien halvdel af jordens overflade. Han mente, at Det Indiske Ocean var en indsø, og at Afrika og Asien var forbundet af et sydligt kontinent. Dermed udelukkede han muligheden for at sejle syd om Afrika til Asien eller nå til Indien ved at sejle mod vest.

De studier, som portugiserne lagde til grund for deres sejlads ned langs Afrikas kyst, synes at være i direkte modstrid med Ptolemæus' kort. Enten har portugiserne ignoreret dette, eller også har de vidst bedre og havde måske fået informationer, der korrigerede Ptolemæus.



▲ Et middelalderligt cirkelkort med Jerusalem i centrum.



◀ Kort fra 1493 – men før man kendte til Columbus' opdagelser – tegnet af den tyske geograf Hartmann Schedel. Kortet baserer sig på Ptolemæus' optegnelser. I venstre side findes nogle skabninger, som man forestillede sig fandtes i det fremmede.

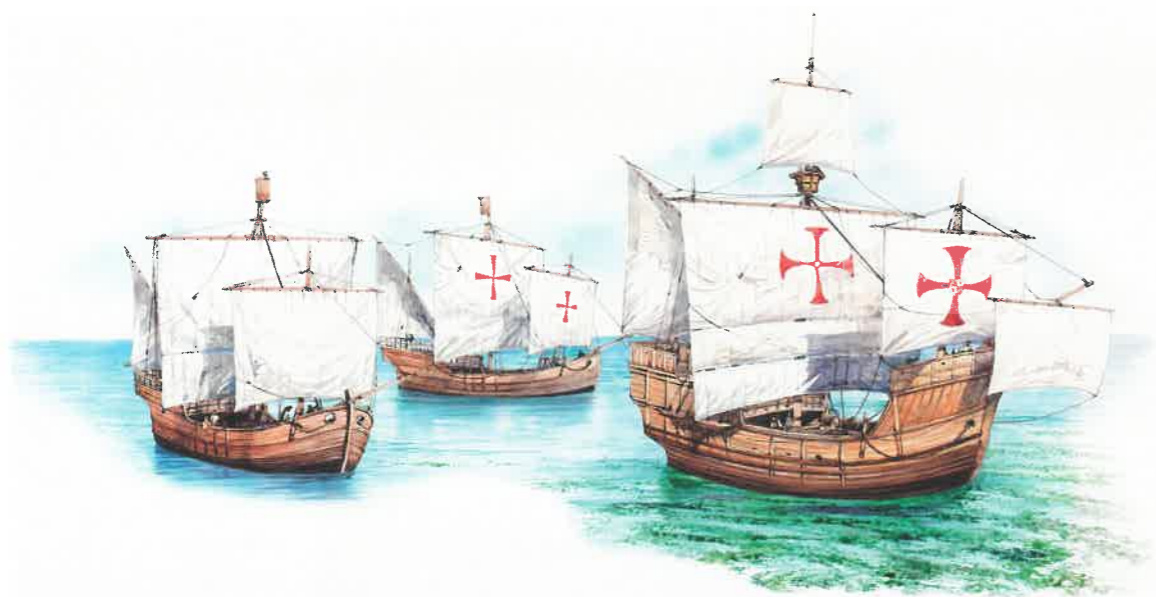


Efter Columbus' opdagelse af Amerika blev der tegnet nye kort, her et af de første fra 1502. Prøv at sammenligne de tre kort, og diskutér, om kort kan have en tendens ligesom skriftlige kilder (se fokuspunkt om tendens og troværdighed side 170).

Skibsteknologi

En af de grundlæggende forudsætninger for de store opdagelser skal findes i fremskridt inden for søfart. Først og fremmest rådede portugiserne og spanierne over gode søkort, og de anvendte kompas, som var kommet til europæernes kendskab fra araberne, og blandt andet sekstanten, der gjorde det muligt at bestemme position på åbent hav. Muligheden for at navigere blev således bedre, men også skibstyperne udviklede sig, så skibene kunne sejle hurtigere. Og så blev skibene udrustet med kanoner om bord, hvilket kom til at ændre søkrigsførelsen og fik afgørende betydning for portugisernes møde med Indien.

▼ På billedet ses Columbus tre skibe som han brugte til ekspeditionen til Amerika i 1492. Skibet Santa Maria er karak-typen og La Pinta og La Nina er karavelle-typen. Alle tre skibe kombinerer råsejl på de to forreste master og latinersejl på bagerste mast.



I slutningen af 1400-tallet opstod skibstyperne karavellen og karakken, der kombinerede to forskellige typer sejl: råsejl (som typisk blev brugt ved sejlads i Atlanterhavet) og latinersejl (der blev brugt til sejlads i Middelhavet). På billedet side 30 ses skibet Santa Maria, der er karak-typen, og til højre La Pinta, der er kravelle-typen. Begge deltog i Columbus' første rejse i 1492. Begge skibe har råsejl på de to forreste master og latinersejl på bagerste mast. Bagerst ses Nina, der er typen karavelle, ligesom La Pinta.

Myter og fabler

Europæernes kendskab til verden uden for Europa var meget begrænset. Gennem rejsebeskrivelser fra købmænd og missionærer kendte man til områder i det nordlige Afrika og Mellemøsten. I 1300-1400 var forbindelsen til Asien meget svag, og kendskabet baserede sig primært på Marco Polos beretning (se kilde 1). Der var med andre ord frit spil for fantasien, der skabte en række myter og fabler om fantastiske rigdomme og besynderlige mennesker og dyr. Myter om guldflodslandet El Dorado og præstekongen Johannes, der efter sigende var en kristen konge med ufattelige rigdomme, fik stor udbredelse, og mange troede på de fantastiske fortællinger.

Et godt eksempel på disse mange fantastiske fortællinger var englænderen John Mandevilles beretning om Asien fra 1360'erne. Ifølge Mandeville var hans rejsebeskrivelse baseret på egne studier. Ligesom Marco Polo beskrev Mandeville fremmede kulturer præget af stor rigdom og med mennesker med dyreansigter og hovedet placeret i brystet. I dag ved vi, at Mandevilles beskrivelser var ren fantasi, og at han aldrig kom ud af Europa. Kilde 5 er et lille uddrag af Mandevilles beskrivelse.



Mandevilles rejsebeskrivelse

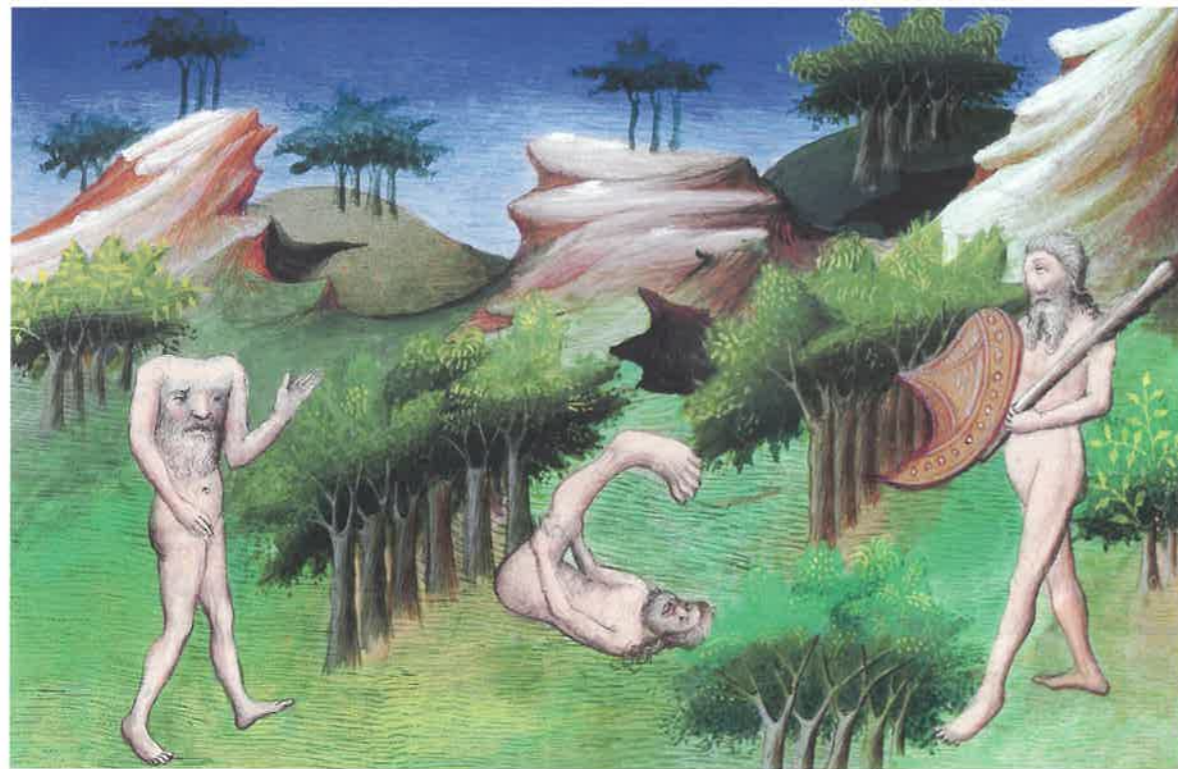
På disse øer er der mange mennesker af vidt forskelligt udseende. På en af dem er der mennesker af så stor en højde, som var de kæmper, frygtelige og modbydelige er de at se på, og de har kun ét øje, som er anbragt midt i ansigtet. De spiser rå kød og rå fisk.

På en anden ø er der modbydelige mennesker uden hoveder, men med øjne anbragt på hver skulder, og deres munde, der har hesteskoform, er anbragt midt på brystkassen [...] På én ø er der forfærdelige mennesker, der har så store overlæber, at de kan dække hele ansigtet med dem, hvis de sover ude i solskinnet [...] På en anden ø er menneskenes ører så lange, at de hænger ned til knæene. På en tredje ø

har menneskene fødder som heste, og med dem kan de løbe så hurtigt, at de kan indhente vilde dyr.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem har skrevet kilden og hvornår?
- 2) Hvad handler kilden om i korte træk?
- 3) Prøv at tegne et af de mennesker, som Mandeville beskriver, og undersøg, hvordan din sidemand reagerer på din tegning.
- 4) Hvordan kan vi bruge teksten som historisk kilde, og hvilke spørgsmål kan teksten hjælpe os med at besvare?
- 5) Opstil selv en problemstilling, som du kan bruge kilden til at besvare.



▲ Europæernes opfattelse af verden uden for Europa var således sammensat af en hel del myter og fabler, en smule teori og en ganske lille viden, men det ændrede ikke ved, at forestillingerne om rigdom, magt, ære og eventyr har virket som et væsentligt motiv til at tage på opdagelsesrejse.

Columbus og den nye verden

Da portugiserne i 1488 rundede den sydlige spids af Afrika, så alt ud til, at det var Portugal, der ville vinde magtkampen om nye handelsruter. Men sådan skulle det ikke gå, for i 1480'erne var der en ung italiensk sømand, som havde en plan om at sejle vestpå over Atlanterhavet til Indien.

Da Christoffer Columbus (1451-1506) i 1492 stævnedes ud fra Spanien, var det kulminationen på mange års ihærdig søgen efter folk, der ville finansiere hans projekt. Eventyret var nok en del af drivkraften for de sømænd, admiraler og kaptajner, der stod til søs. Anderledes har det været for de pengesterke mænd, der stod bag ekspeditionerne. Det var en kostbar affære, og det var naturligvis vigtigt at få sin investering igen. Derfor satte de økonomiske bagmænd risikoen op imod udsigten til gevinst i form af krydderier, silke og andre luksusvarer, som kunne komme med hjem i lasten.

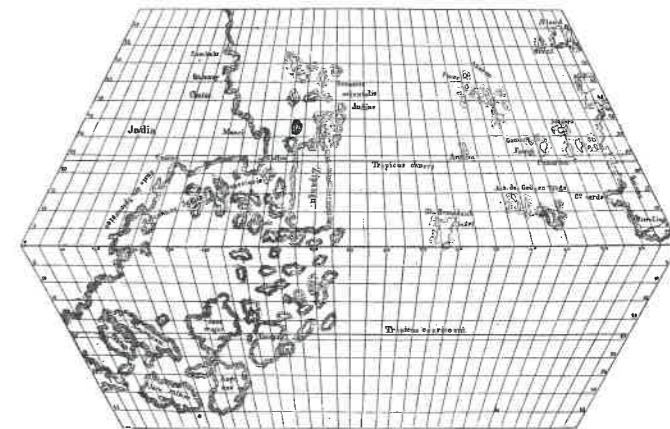
Columbus' teori

Columbus' inspiration til at nå Indien ved at rejse mod vest byggede særligt på den florentinske læge, astronom og kosmograf Paolo dal Pozzo Toscanelli (1397-1482).

Toscanelli byggede blandt andet på Marco Polos beskrivelser om Atlanterhavets størrelse, og Toscanelli konkluderede derfor, at afstanden mellem Europa og Asien ikke kunne være ret stor. Derved måtte den hurtigste rute til Indien være at sejle vestpå og ikke, som portugiserne, at sejle rundt om Afrika. Toscanelli havde i 1474 henvendt sig direkte til den portugisiske konge, Alfonso V, der dog ikke lod sig overbevise af hans teori.

Columbus lod sig inspirere af Toscanellis tanker og krydrede det med en hel del fantasi og ønsketænkning. Columbus regnede sig frem til, at der måtte være cirka 2.400 sømil (en sømil er cirka 1,8 kilometer) mellem De Kanariske Øer og Asien, men den virkelige afstand var fire gange så lang, nemlig cirka 10.000 sømil.

Da Columbus præsenterede projektet for den portugisiske konge i 1484, blev hans teorier forelagt sagkundskaben, der mente, at Columbus havde undervurderet afstanden. Måske var portugiserne også så forhåbende på deres udforskning af sejlruterne langs Afrikas kyst, at man ikke ønskede at kaste sig ud i endnu et farefuldt projekt.



▲ En rekonstrueret udgave af det kort, som Toscanelli sendte til Columbus i 1481. På kortet er Japan (Zipango) placeret omtrent, hvor Columbus mødte land.

Columbus og den spanske kongemagt

I Columbus' fortsatte jagt på sponsorer til sin rejse henvendte han sig til det spanske kongepar, der dog også var bekymrede for hans beregninger af afstanden. Men i 1492 vendte stemningen i Spanien, hvor det lykkedes spanske styrker at besejre muslimernes sidste bastion i Granada i Sydspanien. Der er tilsyneladende en sammenhæng mellem den spanske erobring af Granada og det spanske kongepars finansiering af Columbus' rejse. I sin logbog antyder Columbus, at efter erobringen af Granada i januar 1492 kunne den spanske trone føre korstoget videre over Atlanten, for her at fortsætte kristendommens udbredelse i, hvad der skulle vise sig at være et helt nyt kontinent. Columbus starter sin logbog i august 1492 (kilde 6).



Columbus' logbog

I indeværende år 1492, efter at Deres Højheder havde gjort ende på krigen mod maurerne, der endnu herskede i Europa, og bragt den til afslutning i den store og skønne by Granada, hvor jeg den anden dag i januar måned i dette år selv så Deres Højheders kongelige standarter gå til vejrs på Alhambras tårne – fæstningen i den nævnte by – og så maurerkongen, tvungen af de spanske våbens magt, komme ud af sine porte og kysse Deres Højheders og min herre prinsens hænder – i den samme måned besluttede Deres Højheder i deres egenskab af katolske kristne og som fyrstelige venner og befordre af den hellige kristne tro og som fjende af Muhameds sekt og alt andet afguder og kætterskab [...] at sende mig, Chri-

stopper Columbus til de indiske lande, for at [...] finde den rette fremgangsmåde til at omvende dem til vor hellige tro.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem har skrevet kilden og hvornår?
- 2) Hvilken position taler forfatteren ud fra, og hvilken tendens er der i kilden?
- 3) Hvorfor indleder Columbus sin logbog på denne måde?
- 4) Hvilke motiver ligger ifølge Columbus til grund for kongeparrets støtte til projektet?
- 5) Opstil selv en problemstilling, som du kan besvare ud fra kilden.

► På billedet ses den sidste muslimske fyrste i Granada overrække byens nøgler til det spanske kongepar, Ferdinand og Isabella. Maleri af Francisco Pradilla Ortiz, 1882.

Hvad fortæller billedet om magtforholdet mellem kristne og muslimer? Hvad er billedets tendens? Inddrag fokuspunktet s. 161.



Columbus' første rejse

Columbus' første rejse begyndte i den spanske havneby Palos den 3. august 1492. Ekspeditionen var præget af spænding, for nok troede man, at jorden var rund, men det kneb med helt at frigøre sig fra tanken om, at jorden havde en kant, og sejlede man langt nok, forestillede mange søfolk sig, at man ville hænge med hovedet nedad. Ville det så betyde, at man ikke længere kunne hænge fast, men faldt af? Dertil kom, at selv garvede søfolk syntes, at det var mere faretruende at sejle i ukendt farvand end at sejle langs kysten med konstant landkending.

Columbus' tre skibe nåede 12. oktober 1492 frem til en ø (formentlig en af Bahamas-øerne), som de døbte San Salvador. Columbus og hans kaptajner gik i land på San Salvador, hvor de mødte den lokale befolkning, der ikke forstod, hvor de fremmede kom fra. Columbus beskrev mødet i sin logbog (kilde 7).

Kilde 7

Columbus om mødet med "de vilde"

De er så harmløse og rundhåndede med alt, hvad de har, at ingen, der ikke har set det, ville tro det; vil man have noget af det, de ejer, siger de aldrig nej, tværtimod, de opfordrer en til at dele det med sig [...] Jeg er, højtædle fyrster, overtydet om, at de alle ville antage den kristne tro, hvis de havde religiøse vejledere, der forstod deres sprog; derfor sætter jeg min lid til Gud, at Eders højheder må være ivrige for at føre et så talrigt folk ind i kristendommens fold, ligesom I tilintetgjorde dem, der ikke ville bekende sig til Faderen, Sønnen og Helligåndens treenighed [...] Disse mennesker er helt ukyndige i våben og deres brug. Med halvtredsindstyve mand kan de alle med lethed

bringes til underkastelse og nødes til at gøre alt, hvad vi måtte ønske af dem.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem har skrevet kilden og hvornår?
- 2) Hvad handler kilden om i korte træk?
- 3) Beskriv mødet mellem spanierne og indianerne ud fra kilden.
- 4) Prøv med egne ord at beskrive mødet set fra indianernes synsvinkel.
- 5) Opstil selv en problemstilling, som du kan besvare ud fra kilden.

Historiske problemstillinger

Hvorfor tog europæerne på opdagelsesrejser? Hvilken rolle spillede enkeltpersoner som Marco Polo og Christopher Columbus? Hvilken rolle spillede den politiske og økonomiske udvikling? Og hvorfor var det egentlig europæerne, der ankom til Amerika, og ikke aztekerne, der gik i land i Spanien?

Alle historiske emner og perioder kan give anledning til gode spørgsmål, og i historiefaget skal du træne din evne til at stille dem. De spørgsmål, vi stiller til fortiden, kaldes historiske problemstillinger.

Problemstillingen – det spørgsmål, som du ønsker at besvare i en historisk undersøgelse – er afgørende, fordi den giver dig retning i det, du gerne vil undersøge. Den hjælper dig med at afgrænse din undersøgelse, og det er helt afgørende for at den bliver overskuelig og kan besvares fokuseret.

Nogle gange har du en på forhånd en problemstilling (for eksempel en stillet opgave), som du skal besvare. Så må du overveje, hvad for noget materiale (for eksempel tekst- og billedkilder) du har brug for, til at besvare den. Andre gange har du allerede materialet og skal overveje, hvilke problemstillinger du kan formulere og besvare ved hjælp af materialet. Sådan foregår eksamen i historie på A- og B-niveau, og det vil du løbende komme til at træne i Vores verdenshistorie.

I denne opgave skal du som materiale bruge fremstillingsteksten (det vil sige forfatteren til denne bogs tekst) på s. 28-37 i dette kapitel.

Opgave

- 1) Diskutér, om enkeltpersonen Christopher Columbus havde afgørende betydning for europæernes opdagelse af Amerika i 1492. Skriv en nuanceret besvarelse og en konklusion. Skrivetip: At diskutere vil sige at finde argumenter for og imod. En hjælp til at komme i gang og til at opbygge diskussionen er at skrive "På den ene side..." og senere "På den anden side..."
- 2) Læs fokuspunktet om historiesyn (s. 112) og brug begreber herfra til at uddybe din diskussion.

Fra San Salvador fortsatte ekspeditionen til andre øer, blandt andet Cuba og Hispaniola (i dag Haiti og Den Dominikanske Republik).

Columbus var ikke i tvivl om, at han havde fundet øer ud for Indiens kyst. De mange øer, som de stødte på, fik han fint til at hænge sammen med Mandevilles beretning (se side 31) om, at der ud for Indien lå ikke mindre end 5.000 øer. Columbus så, hvad han ville se, og tolkede det, han så, så det passede ind i hans forestillinger. Dette kom særligt til udtryk i den beretning, som han efter hjemkomsten sendte til det spanske kongepar og andre, der havde støttet hans rejse økonomisk.

Kilde 8 er et uddrag af Columbus' brev, som i april 1493 blev trykt, så en bredere skare af mennesker kunne læse med.

Såfremt Columbus havde anerkendt, at det var nyt land, han havde fundet, havde ekspeditionen været en fiasko, for det betød jo, at hans beregninger havde været forkerte. Måske derfor holdt han fast i, at det var Indien, han havde fundet, så hans investorer fik, hvad de havde betalt for, og snart kunne få udbytte af deres investering i form af den forventede, lukrative krydderihandel.

Kilde 8

Columbus om mødet med det fremmede

Hispaniola er simpelthen vidunderlig. Bjergene og sletterne er så dejlige og så velegnede til opdyrkning, til opdræt af kvæg af enhver art og til anlæggelse af byer og landsbyer. Øens naturlige havne er så gode, at man skal have set dem for at tro det [...] der findes mange krydderier og store miner med guld og andre metaller.

Befolkningen på øen såvel som på alle de andre øer, jeg har fundet og fået efterretninger om, går uden tøj; det gælder både mænd og kvinder; de går lige så nøgne, som de er kommet til verden; godt nok dækker nogle af kvinderne et enkelt sted deres krop med et blad eller et bomuldsnet, som de laver til dette formål. De har hverken jern, stål eller våben, og de er heller ikke egnede til at bruge dem. Dette skyldes ikke, at de ikke er velskabte og godt bygget, men at de er ganske usædvanligt frygtsomme. De ejer ikke andre våben end spyd lavet af bambus, der er hugget i såtiden, og til hvis ende de fastgør en lille tilspidset pind. De vover dog ikke at gøre brug af disse; for det

er sket mange gange, at jeg har sendt to eller tre mænd i land til en by for at få kontakt med dem, og utallige indfødte er kommet til; men så snart de har set mine mænd nærme sig, er de flygtet, og det så hastigt, at en fader end ikke venter på sin søn. Dette skyldes ikke, at vi har behandlet dem dårligt, tværtimod, hvert eneste sted, jeg har været og fået kontakt med dem, har jeg givet dem noget af det, jeg havde, fx tøj og mange andre ting, uden at få noget til gengæld.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem har skrevet kilden og hvornår?
- 2) Hvilken position taler forfatteren ud fra, og hvilken tendens er der i kilden?
- 3) Hvad har været Columbus' formål med beretningen?
- 4) Hvilke forklaringer kan der gives på, at Columbus fremstiller de indfødte, som han gør?
- 5) Opstil selv en problemstilling, som du kan besvare ud fra kilden.



Spanierne i den nye verden

Efter ankomsten til den nye verden udforskede spanierne området og søgte længere og længere mod vest for at finde vejen til de attraktive krydderier. Spanierne kaldte de indfødte *indios*, der kan oversættes til indere, men som med tiden blev til det, vi på dansk kalder indianere.

I 1479 havde Spanien og Portugal som nævnt delt den kendte del af Atlanterhavet mellem sig. Da spanierne nu havde fundet nyt land, opstod der strid mellem de to lande. Paven trådte derfor til som mægler, hvilket resulterede i en ny aftale mellem parterne. I 1494 blev Spanien og Portugal enige om Tordesillas-traktaten, der sikrede portugiserne uhindret sejlads i Atlanterhavet, mens Spanien fik rettighederne til de nye landområder (se kortet side 27).

Spanierne anlagde plantager på de fleste af øerne i Caribien og benyttede indianerne som slavearbejdere. Mødet med spanierne betød for indianerne også mødet med en række epidemiske sygdomme, for eksempel koppe, der førte til, at den lokale indianerbefolkning på kort tid nærmest blev udryddet. Spanierne valgte derfor at erstatte indianernes arbejdskraft med slaver fra Afrika.

Eventyret i Caribien var dog ikke nogen stor succes, plantagerne gav ikke noget stort udbytte, og de forventede indtægter fra krydderier og luksusvarer udeblev. Spanierne fastholdt dog deres søgen, og når de kom til en ny ø, håndhævede de deres guddommelige ret til området og fremsatte en række krav, som indianerne skulle overholde. Kravene blev formuleret på spansk, som indebar, at indianerne ikke forstod, hvad det var, spanierne krævede.

▲ Columbus går i land på San Salvador med det kongelige banner og erklærer jorden for spansk. Bag ham de to kaptajner fra Nina og Pinta med hver deres fane med symbolerne I og F (kongeparret Isabella og Ferdinand). I baggrunden skibenes besætning. Hvordan fremstiller billedet spaniere og indianere? Hvorfor? Oliemaleri af John Vanderlyn, 1847.

I formulerede Spanien en række krav, som de præsenterede for indianerne, når de kom til deres ø (kilde 9).

Kilde 9

De spanske krav til den indianske befolkning

På vegne af Kong Ferdinand og hans datter Dronning Juana [Dronning Isabella døde 1504], de barbariske landes besejrerer, underretter vi, deres tjenere, jer på bedste vis om, at vor herre Gud, levende og evig, skabte himlen og jorden og én mand og én kvinde, fra hvem I og vi, og alle mennesker på jorden, nedstammer [...] Gud herren betroede en mand ved navn Skt. Peter, at han skulle regere over alle mennesker på jorden på hans vegne, og at han skulle være lederen af hele menneskeracen, uanset hvor de måtte leve [...] En af de paver, som efterfulgte Skt. Peter som verdens hersker, overdrog disse øer og fastlandet til den førnævnte konge og dronning [...] Derfor kræver og beder vi jer overveje, hvad vi har fortalt jer, samt at I tager jer den fornødne tid til at forstå og drøfte det, og at I anerkender Kirken og ypperstepræsten, kaldet paven, som den øverste hersker over hele jorden, og i hans navn og som hans stedfortrædere, kongen og Dronning Juana som konge og

herskere over disse øer og fastlandet [...] Hvis I ikke gør det, så kan jeg bekræfte, at vi, med Guds hjælp, med magt vil trænge ind i jeres land, og føre krig imod jer på alle måder, vi kan, og vi vil underkaste jer vores vilje og kræve, at I adlyder Kirken og Hans Højhed Kongen; vi vil tage jer, og jeres koner og børn til fange og gøre ved jer, som Hans Højhed måtte befale; og vil tage jeres ting og vil forvolde jer al den skade og ødelæggelse, vi kan.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem har skrevet kilden og hvornår?
- 2) Hvad handler kilden om i korte træk?
- 3) Hvilken position taler forfatteren ud fra og hvilken tendens er der i kilden?
- 4) Hvilken verdens- og menneskesyn afspejles i spaniernes argumenter?
- 5) Diskutér, hvordan indianerne kan have modtaget dette budskab.



▲ Amerigo Vesputti. (1454-1512)

Amerigo Vesputti

Italieneren Amerigo Vesputti (1454-1512) var købmand og født i Firenze, men flyttede i 1492 til Sevilla i Spanien, hvor han hørte om Columbus' ekspedition. I 1501-1502 rejste Vesputti i portugisisk tjeneste til det, som skulle vise sig at være Brasiliens kyst. Han sejlede langs kysten, til de nåede bugten ved Rio de Janeiro den 1. januar (deraf byens navn: *rio* betyder flod eller bugt, og *janeiro* betyder januar). Derfra fortsatte de rejsen mod syd og nåede Patagonien i det sydlige Argentina. Rejsen overbeviste Vesputti om, at de lande, han havde fundet, ikke var dele af Asien, men i stedet et helt nyt kontinent.

Rejsen beskrev han i bogen *Mundus Novus* (Den Nye Verden) i 1502. På et kort fra 1507 optræder navnet Amerika for første gang opkaldt efter Amerigo Vesputti.

Administrationen af den nye verden

Det Spanien, der havde opdaget den nye verden, var et sammensat rige, der bestod af det konservative Castilien i det centrale Spanien og det moderne, handelsorienterede Aragonien, der lod sig inspirere af udviklingen i de norditalienske byer. Det blev det gammeldags Castilien, der kom til at styre det spanske kolonieventyr, hvilket betød, at idealet, som blev udbredt blandt spanierne i den nye verden, var den aristokratiske herremand og ikke købmandens moderne menneskesyn.

Den katolske kirke var blandt de første spaniere i de koloniserede områder. Kirkens folk stod over for at skulle omvende de mange ikke-kristne sjæle til kristendommen. På den måde kom katolicismen til at sætte sit tydelige præg på alle de områder, som spanierne gennem 1500-tallet koloniserede. Det kom tydeligt til udtryk ved de mange kirker og klostre, der skød op overalt. Det var her, spanierne udbredte ikke alene den kristne tro, men også det europæiske livssyn.

For at komme på talefod med den lokale befolkning måtte kirkens folk lære indianernes sprog. Mange af de spanske missionærer var oprigtigt interesseret i den lokale befolkning, og gennem dem har vi en stor viden om de indianske folkeslag. Men naturligvis set fra en europæisk synsvinkel.

Den spanske inkvisition var blevet grundlagt i 1487 med det formål at sikre, at de muslimer og jøder, der var blevet omvendt til kristendommen under erobringerne i Sydspanien, bevarede den rette kristne tro. Inkvisitionen blev nu også brugt over for de nye omvendte indianere.

Den spanske inkvisition i den nye verden blev sammen med de spanske erobreres (conquistadorer) fremfærd over for indianerne meget brutal. Spanierne så sig i deres gode ret til at udbrede kristendommen, hvor målet helligede alle midler. På den måde kan man se en sammenhæng med det kulturmøde, der fandt sted i forbindelse med erobringen af Sydspanien i 1492.

Spaniernes brutale fremfærd kom særligt til udtryk, da spanierne nåede til det, som i dag er Mexico, og indledte tilintetgørelsen af de højtudviklede indianersamfund.

Fortolkninger af opdagelsernes betydning

Når vi i dette kapitel taler om de store opdagelser, så ligger der i ordvalget en tendens, for kan man opdage noget, der allerede er opdaget? Der levede jo folk i de områder, som de europæiske opdagelsesrejsende "opdagede", og der er derfor tale om vores europæiske opfattelse af kulturmødet med de fremmede kulturer. I en kinesisk eller mexicansk historiebog ville man nok bruge et andet ord.

Europæernes møde med Amerika fik stor betydning for europæernes opfattelse af sig selv og deres omgivelser. Det er derfor ikke overraskende, at mange historikere og forfattere gennem tiderne har været optaget af at fortolke opdagelsernes rolle i europæisk historie, sådan som det også er til-

fældet i denne bog. På den måde er tolkningerne blevet en del af europæisk identitet. Det kommer blandt andet til udtryk i to billeder, der gengiver mødet mellem spanierne og indianerne.

Det ene billede viser, hvordan den hollandske tegner Theodore de Bry i 1594 forestillede sig Columbus' landgang i Amerika. Det andet billede er et maleri af Dioscoco Puebla, 1862.

► Hvordan kan vi bruge disse billeder som historiske kilder til mødet mellem spanierne og de indfødte? Hvad siger billederne om "dem" og "os"? Brug eventuelt fokuspunkt om billeder som historiske kilder side 161.



DEN SPANSKE EROBRING AF AZTEKERRIGET

I det første lange stykke tid udforskede spanierne øsamfundene i Caribien, og rygter om store riger med guld og ædelstene på fastlandet pirrede spaniernes nysgerrighed. Af den spanske konge fik conquistadorerne lov til at oprette spanske kolonier mod at aflevere en femtedel af alle skatte, de kom i besiddelse af, til kongen.

Mødet med aztekerne

I 1519 sendte den spanske guvernør i Cuba en ekspedition af sted mod Mexico. Ekspeditionen bestod af 600 mand og 11 skibe anført af Hernán Cortés (1485-1547). Spanierne gik i land flere steder på Yucatan-halvøen og blev mødt af lokale maya-indianere. Ifølge de spanske beretninger tog indianerne godt imod dem og overbragte dem gaver. Med på ekspeditionen var den spanske præst Geronimo de Aquilar (1489-1531), der havde lært sig mayaernes sprog. På den måde hørte spanierne rygter om det mægtige aztekerrige, der dominerede det centrale Mexico.

Fra den mexicanske Golfkyst drog spanierne ind i landet, hvor de mødte andre lokale indianerstammer. Ved hjælp af mayakvinden Malintzin, der fulgte med spanierne, og som kunne tale både maya og aztekisk, kunne spanierne kommunikere med de lokale indianerstammer. Malintzin, som spanierne kaldte Dona Marina, kunne oversætte fra aztekisk til maya, og Aquilar oversatte så fra maya til spansk. Det må have været nærmest umuligt at oversætte alle ord og begreber præcist, og vi må gå ud fra, at der har været mange misforståelser mellem parterne.

Mange af de små indianersamfund betalte skat til aztekerne, der dominerede store dele af det centrale Mexico. Det var derfor ikke svært for spanierne at indgå alliancer og få de lokale indianere til at hjælpe i kampen mod aztekerne. I det mexicanske højland kom spanierne til byen Tlaxcala, der var aztekernes hovedfjende. De tlaxcaltekiske krigere kendte terrænet og aztekernes kampstrategier, og Tlaxcala blev spaniernes vigtigste allierede i kampen mod aztekerne.

Spaniernes vej til Tenochtitlan

Aztekerne var kommet til Mexico-dalen i 1300-tallet og havde her bosat sig i den store Texcoco-sø. På flydende pontoner havde de grundlagt deres hovedby, Tenochtitlan, der voksede sig stor, i takt med at aztekerne i 1400-tallet blev områdets dominerende magt.

I november 1519 krydsede spanierne de store bjergpas og kom frem til Mexico-dalen, hvor de for første gang så Tenochtitlan. Fra den spanske soldat Bernal Diaz del Castillo (1496-1584) kender vi til spaniernes første

▼ De indianske civilisationer i Latinamerika: aztekerne (gul), mayaerne (rød) og inkaerne (lilla).



indtryk af aztekernes hovedby. Del Castro skrev dog først sine erindringer mere end 40 år efter spaniernes ankomst til Tenochtitlan, men giver os alligevel en fornemmelse af byen (kilde 10).

Kilde 10

Bernal Diaz del Castillo om spaniernes møde med Tenochtitlan

Den næste morgen kom vi til den brede landevej, der førte til Iztapalan [på søbredden syd for Tenochtitlan]. Så snart vi så den store mængde større og mindre byer ude i vandet og andre store byer inde på fastlandet og den lige og banede landevej, som førte til Tenochtitlan, blev vi grebet af beundring og sagde, at det så ud som de fortryllede paladser, som der fortælles om i romanen *Amadis* [populær spansk ridderroman fra 1500-tallet], med alle de store tårne og templer og bygninger ude i vandet, alle sammen opmurede med kalk og sten. Der var endog nogle af vores soldater, som sagde, at det måtte være et drømmesyn, det, de så. Det er forunderligt, at jeg her

skriver sådan derom, for man må huske på, at vi her så ting, som vi aldrig havde hørt om eller set før, knap nok drømt om, så jeg ved ikke, hvordan jeg skal fortælle om det.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem har skrevet kilden og hvornår?
- 2) Hvilken position taler forfatteren ud fra og hvilken tendens er der i kilden?
- 3) Diskutér kildens styrker og svagheder med hensyn til at belyse spaniernes første møde med aztekerne.
- 4) Opstil selv en problemstilling, som du kan besvare ud fra kilden.



▲ Maleri af den mexicanske maler Diego Rivera (1886-1957). Det er et stort vægmaleri, der hænger på nationalpaladset i Mexico City og malet 1929-1935. Det forestiller Tenochtitlan og den indianske kulturarv, der spiller en stor rolle i den mexicanske selvforståelse.

Den aztekiske hersker, Moctezuma, hørte om spanierne, der var udstyret med heste og våben, som var ukendte for aztekerne, der blandt andet ikke havde kendskab til jern. Nogle historikere mener, at Moctezuma var bange for spanierne, fordi han troede, at de var guder, der vendte tilbage for at tage hævn. Der er dog ingen samtidige skriftlige aztekiske kilder, der kan dokumentere, at aztekerne troede, spanierne var den hvide gud, der vendte tilbage. Nogle historikere mener derfor, at aztekerne fandt på denne forklaring efter den spanske erobring, for nemmere at kunne forklare, hvorfor det aztekiske samfund bukkede under for spanierne. Disse aztekiske fortællinger er i løbet af 1500-tallet gledet ind i de spanske munkes beretninger om erobringen og blevet til en udbredt opfattelse.

Efter den spanske erobring i 1521 kom der flere spanske munke til aztekerriget. En af dem var Bernadino de Sahagun (1499-1590), der efter sin ankomst i 1529 lærte sig aztekisk. I 1530-1540'erne indsamlede han aztekernes beretninger og udgav dem som bog, først på aztekisk i 1570 og 20 år efter også på spansk.

Da Moctezuma hørte, at de fremmede spaniere nærmede sig, sendte han budbringere ud for at observere spanierne. Kilde 11 er et lille uddrag, der viser, hvordan Moctezuma modtager budskabet om sine budbringers møde med spanierne.

Kilde 11

Sahagun om mødet med spanierne

Budbringeren sagde til ham [Moctezuma]: "Noget ligesom en stenkugle kommer ud af dens [kanonens] indvolde; det kommer ud og kaster gløder og lader det regne med ild. Røgen, der kommer ud samtidig, lugter modbydeligt, trænger helt ind i hjernen og medfører det største ubehag. Hvis kanonen rettes mod et bjerg, går bjerget i stumper og stykker. Hvis den sigter mod et træ, bliver træet slået i småstykker. Det er højst utroligt; som om træet bliver til ingenting indefra. Deres udstyr og våben er alle lavet af jern. Deres beklædning er af jern, og de bærer hjelme af jern på hovedet. De har sværd og buer af jern, og af jern er også deres skjolde og spyd. Deres hjorte [heste, som aztekerne ikke kendte] bærer dem på ryggen, hvorhen de vil. Disse hjorte, oh hersker, er lige

så høje som taget på et hus. De fremmedes kroppe er fuldstændig dækkede, så man kun kan se deres ansigter. Deres hud er hvid, som om den var af kalk. De har lyst hår, men nogle har dog mørkt. De bærer langt, lyst skæg, og deres overskæg er også lyst. Deres hår er bølget med små lokker.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem har skrevet kilden og hvornår?
- 2) Hvilken position taler forfatteren ud fra, og hvilken tendens er der i kilden?
- 3) Hvordan adskiller kildens ophavssituation sig fra de andre kilder i dette afsnit?
- 4) Opstil selv en problemstilling, som du kan besvare ud fra kilden.



▲ Illustration fra Codex Magliabecchi fra 1500-tallet, der viser aztekernes religiøse ofring af mennesker.

barbarisk set fra spaniernes synspunkt, men for aztekerne var det et vilkår, der sikrede det videre liv. Den spanske soldat Bernal Diaz del Castillo (se side 41) beskriver aztekernes religion og menneskeofringer i sin beretning, der er skrevet cirka 40 år efter erobringen (kilde 12).

Spaniernes møde med Moctezuma

Da det ikke lykkedes at forhindre spanierne i at komme frem til Tenochtitlan, tog Moctezuma venligt imod dem og viste dem rundt i byen og lod dem se de hellige steder, blandt andet det store tempel. Her blev spanierne konfronteret med en central del af aztekernes religion, nemlig menneskeofringer.

Aztekerne troede, at for at få solen til at stå op på himlen skulle man ofre menneskeblod til solen. Blod, som man fik fra krigsfanger. Det var

Kilde 12

Bernal Diaz del Castillo om aztekernes religion

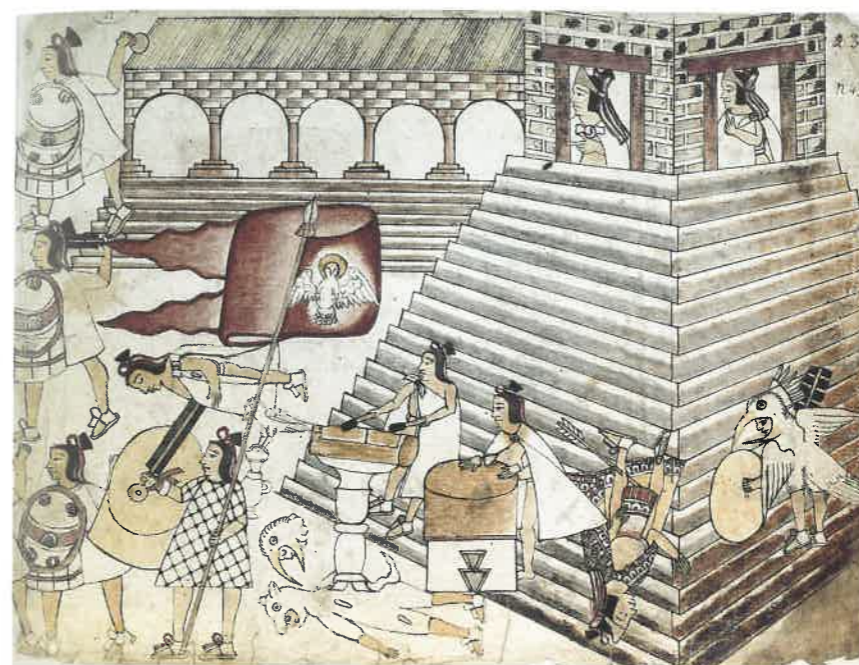
[Jeg bemærkede] en mængde hjerter af indianere, som de havde ristet, og hvoraf røgen opsteg som offer til deres afguder; det var alt sammen tilsmurt med blod – forbandet være det! Og da det alt sammen lugtede af slagteri, var vi utålmodige efter at slippe bort [...] Vor feltherre sagde da, halvt smilende til Moctezuma ved vor tolk: ”Hr. Moctezuma! Jeg forstår ikke, hvordan en så stor herre og vis mand, som Eders Herlighed er, ikke er kommen til den overbevisning, at alle disse afguder, I har, ikke er guder, men nogle onde væsner, som hedder djævlø.

Og for at Eders Herlighed skal indse det, og alle Eders Papa’er [ypperstepræster] skal se det tydeligt, så vis mig velvilje ved at tillade, at vi øverst oppe på dette tårn sætter et kors, og at vi i en af dette tempels sale, hvor Eders Huitzilopochtli og Tezcatlipoca [aztekiske guder] står, bygger et kapel, hvor vi opstiller et billede af Vor Frue [...] Så skal I se, hvor bange disse afguder, som holder Eder for nar, vil blive derfor.”

Moctezuma svarede halvt forbitret [...] Hvis jeg havde troet, at du ville sige noget så vanærende som det, du har sagt, så ville jeg ikke have vist dig mine guder. Dem anser vi for meget gode, og de giver os sundhed og regn og god afgrøde, uvejr og sejre og alt, hvad vi vil have, derfor må vi tilbede dem og ofre til dem. Jeg beder nu om, at der ikke bliver sagt flere ord til deres vanære.”

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem har skrevet kilden og hvornår?
- 2) Hvilken position taler forfatteren ud fra, og hvilken tendens er der i kilden?
- 3) Vurdér kildens værdi med hensyn til at belyse mødet mellem spaniere og azteker.
- 4) Opstil selv en problemstilling, som du kan besvare ud fra kilden.



◀ Aztekiske krigere forsvare det store tempel. Codex Azcatitlan, 1500-tallet.

Den spanske erobring

Spanierne blev forskrækkede over de aztekiske menneskeofringer, og da spanierne så med afsky på aztekernes hedenske traditioner, opstod der spændinger. Da situationen spidsede til, valgte Cortes at tage Moctezuma til fange, idet han var bange for, at aztekerne skulle rejse sig i et oprør mod spanierne.

I maj 1520 blev situationen yderligere tilspidset, da spanierne gennemførte en massakre på deltagerne i en stor fest for aztekernes skytsgud Huitzilopochtli. Begrundelsen var, at spanierne troede, at begivenheden ville munde ud i menneskeofringer, som man så med afsky på. Da aztekerne derefter gik til angreb på spanierne, blev Moctezuma dræbt, måske af spanierne, måske af sine egne, det vides ikke med sikkerhed. Spanierne blev nu jaget på flugt af aztekerne og nåede med nød og næppe at undslippe til Tlaxcala.

I Tlaxcala lykkedes det de hårdt sårede spaniere at samle sig og udtænke en ny plan for, hvordan de skulle erobre Tenochtitlan. I april 1521 drog spanierne sammen med deres allierede igen til Mexico-dalen og slog sig ned i Texcoco, der indtil Moctezumas død havde været allieret med aztekerne. Nu overgav byen sig til spanierne, og på den måde kunne spanierne fuldføre deres plan om at belejre Tenochtitlan og afskære byen fra forsyninger. I maj og juni 1521 foretog spanierne flere angreb på byen, og efter måneders belejring, plaget af sygdom, sult og mangel på drikkevand, overgav aztekerne sig i august 1521.

Spanierne indtog byen, plyndrede den for rigdomme og jævned den med jorden. Aztekerne kaldte sig selv for mexicanere, og oven på ruinerne

grundlagde spanierne en ny, kristen by, Ciudad de Mexico (Mexico City). Det blev en hovedby i de spanske kolonier i Amerika, som spanierne i 1535 døbte Ny Spanien.

Vi kender til både spanske og aztekiske kilder, der beskriver erobringen. Fra aztekernes side kender vi et anonymt digt fra 1528. Forfatteren har formentlig selv oplevet den spanske erobring i 1521. Det er en sørgesang, der var almindelig udbredt i Aztekerriget, og som blev fremført med musik (kilde 13).

Fra den spanske side har vi et brev skrevet af den spanske hærfører Hernán Cortés. Brevet er til den spanske konge afsendt 15. maj 1522, hvori han over for kongen beskriver sine handlinger i forbindelse med de afgørende slag om Tenochtitlan (kilde 14).

Kilde 13

Aztekisk digt om erobringen

Og alt dette skete for os.
Vi så det,
Vi forundredes over det.
Vi ser os selv overgået
Af denne triste og sorgfulde skæbne.
På vejene ligger pilene knækkede,
Vores hår er uglet.

Husene står uden tage,
Og deres mure er røde af blod.
Ormene formerer sig i gaderne og på pladserne
Og murene er stænket til med hjerner.
Vandet er rødt, som var det farvet,
Og når vi drikker,
Synes det som salpetervand [...]

Kilde 14

Cortés om erobringen

Da jeg så, hvor fast besluttet de var på at forsvare sig selv til døden, indså jeg to ting: at vi ville få meget lidt, eller intet, tilbage af de rigdomme, de havde taget fra os, og at de gav os grund, endda forpligtede os, til at tilintetgøre dem fuldstændig. Dette gjorde mig bedrøvet, for det tyngede min sjæl, og derfor forsøgte jeg at finde en måde, hvorpå jeg kunne skræmme dem og få dem til at indse deres fejl og den skade, de ville lide fra os. Af denne årsag brændte og ødelagde jeg de tårne og huse, hvor de havde deres guder. For at de skulle føle det yderligere, beordrede jeg mine mænd til at sætte ild til de store huse, hvor spanierne og jeg havde opholdt os, før vi blev drevet ud af byen

[...] de havde aldrig troet, at vores styrke var stor nok til at trænge så langt ind i byen, og dette gjorde dem meget modløse og forfærdede.

Arbejdsspørgsmål til kilde 13 og 14:

- 1) Hvem har skrevet de to kilder og hvornår?
- 2) Hvilken position taler forfatteren ud fra i hver af de to kilder, og hvilken tendens er der i kilderne?
- 3) Sammenlign kilde 13 og 14 med fokus på forholdet mellem afsendere, modtagere, budskab og brug af virkemidler.
- 4) Opstil selv en problemstilling, som du kan besvare ud fra kilderne.



Kultur- og religionsmødet

Spaniernes grusomme handlinger og forsøg på næsten at udlette den aztekiske kultur skyldtes ikke mindst deres forfærdelse over de menneskeofringer, som aztekerne anså for at være livsnødvendige.

Det var to meget forskellige verdener, der mødte hinanden, hvilket særligt kom til udtryk i mødet mellem to forskellige religioner.

Kristendommen	Aztekernes religion
Tro på én gud (monoteisme)	Tro på mange guder (polyteisme)
Religionen er fast defineret gennem helligt skrift, Biblen (skriftreligion)	Religionen er dynamisk, og nye guder kan komme til. Kun en lille del af religionen er nedskrevet.
Skarp adskillelse mellem godt og ondt (Gud og Satan)	Guderne rummer både godt og ondt.
Efterlivet defineres ud fra tro og handlinger i livet (Paradis eller Helvede)	Forestilling om flere efterverdener, som man kommer til, ud fra hvordan man dør, ikke på baggrund af tro og handlinger i livet.

Det var franciskanermunkene, der førte an i udbredelsen af kristendommen i Ny Spanien. I munkenes øjne var aztekerne et højt udviklet samfund, der kunne sammenlignes med de klassiske europæiske civilisationer. Grækerne og romerne var også hedninge, men havde grundlagt den kristne civilisation.

Munkene var ikke kun spaniere, men kom også fra andre europæiske lande, heriblandt Jacob den Danske (1484-1566), der kom til Ny Spanien i 1542. Efter reformationen i Danmark i 1536 blev munkeordener forbudt, og Jacob søgte i landflygtighed i Spanien. Herfra kom han til Mexico, hvor han lærte

▲ *Historiebrug. En mexicansk mand bærer en farverig, aztekisk inspireret fjermaske på "De dødes dag". "De dødes dag" er en mexicansk helligdag, der bygger på en blanding af gamle aztekiske ritualer og katolsk kristendom.*

aztekisk og kæmpede for indianernes rettigheder og ligestilling inden for den katolske kirke.

Flere munke gjorde som Jacob, de lærte aztekiske sprog og nedskrev aztekernes historie, mytologi og ritualer, der i dag er vigtige kilder til forståelsen af den aztekiske kultur. Mange indianere så derfor munkene som deres beskyttere over for den hårde spanske administration. Der findes mange eksempler på, at munkene talte indianernes sag, sådan som det var tilfældet med Jacob, men på andre måder førte munkene samtidig også an i en målrettet ødelæggelse af den indianske kultur.

I de første årtier efter erobringen skred munkenes missionsarbejde frem med hastige skridt. Mexicos første biskop rapporterede i 1531, at spanierne havde destrueret 500 templer og 20.000 gudebilleder, og i takt med destruktionen af de aztekiske kulturværdier skød kirker og klostre op på ruinerne af de ødelagte templer.

Nok havde spanierne succes med at få bygget nye kristne symboler i byerne og få udryddet de gamle guder og præsteskabet, men det forholdt sig anderledes ude i landområderne. Her levede man efter gamle traditioner, og her fortsatte befolkningen med religiøse, ikke-kristne handlinger. I 1532 noterede en franciskanermunk, at det ville tage længere tid end forventet at komme de aztekiske traditioner til livs: ”Om natten fortsatte indianerne med at mødes og påkalde djævelen og holde fester for ham med mange forskellige riter, særligt når de såede deres majs, og når de høstede dem.”

Tolkninger af spaniernes syn på indianerne

Som vi har set, er en vigtig kilde til at forstå aztekerne de spanske beretninger, der er skrevet i midten af 1500-tallet, altså efter erobringen og med en klar tendens. Dog er forfattere meget forskellige og giver derfor forskellige tolkninger af aztekerne. To af de spaniere, der så meget forskelligt på indianerne, var Bartolomé de las Casas (1474-1566) og Juan Ginés de Sepúlveda (1494-1573).

De las Casas var uddannet på universitetet og deltog i Columbus' anden rejse i 1493. På øen Hispaniola fungerede han som præst og blev forfærdiget over spaniernes behandling af indianerne og besluttede sig for at forbedre forholdene for indianerne. I sin bog *En kort beretning om Vestindiens tilintetgørelse* (skrevet i perioden 1524-1566) skriver de las Casas' om spaniernes fremfærd i Mexico (kilde 15).

De las Casas' synspunkter mødte stor modstand hjemme i Spanien, hvor nogle mente, at indianerne skulle behandles mere hårdhændet. En ivrig forkæmper for dette synspunkt var de Sepúlveda, der igennem forskellige skrifter forsøgte at udbrede sine teorier om indianerne som hedninge, hvilket retfærdiggjorde, at spanierne udsløttede dem (kilde 16).

Bartolomé de las Casas om indianernes karakter

Fra spaniernes ankomst til Ny Spanien den 18. april 1518 og indtil 1530, altså tolv fulde år, varede drabene og voldshandlingerne, som spaniernes blodige hænder og sværd konstant udøvede ved deres indtrængen i Mexico og de nærliggende lande, et område så stort at der kunne ligge fire eller fem lande så store som Spanien, og langt mere frugtbart [...] I løbet af tolv år har spanierne ved levende brænding og med sværd og lanser myrdet over fire millioner sjæle, unge og gamle, kvinder og børn, mens det, de kalder ”conquista” – erobring – stod på. Men den bestod af grusomme tyranners overfald og invasioner, som ikke blot strider imod Guds ord og lov, men også fordømmes af mennesker som handlinger langt frygteligere end tyrkernes krige mod den kristne kirke [det vil sige osmannernes fremstød ind i Europa i 1500-tallet, læs side x] [...]

Hele denne mangfoldighed af mennesker blev skabt af Gud som de mest fredsommelige væsener,

uden ondskab eller svig, helt igennem lydige og trofaste overfor deres naturlige herskere. Og over for de spaniere, de tjener, er de ydmyge, tålmodige, fredsommelige og salige, de lever uden spektakler, kiv [strid] eller protester og uden had, bitterhed eller hævnøst. Det er sarte, fint byggede mennesker, som ikke tåler hårdt arbejde, og som let bliver ofre for sygdomme med dødelig udgang [...] Almindeligvis går de nøgne [ellers] ellers dækker de sig med et stykke bomuldsstof på omkring halvanden eller to alen [en alen er 62,8 cm] i kvadrat. Deres seng består af en sivmåtte, eller i bedste fald sover de i et net, de hænger op, og som indianerne kalder en hængeskøjle. De er renhjertede, åbne og har en sund dømmekraft. De er meget lærenemme og modtagelige for enhver god lære og i høj grad i stand til at modtage vor hellige katolske lære og få skænket de hellige skikke, og disse Guds skabninger vil ikke have vanskeligheder ved at opnå dette.

Juan Ginés de Sepúlveda om indianernes karakter

Prøv at sammenligne spaniernes talenter med hensyn til forudseenhed, dygtighed, ædelmodighed, mådehold, menneskelighed og religion med disse små mennesker, hvor man næppe støder på spor af menneskelighed; [mennesker] som ikke blot savner kultur, men ikke engang behersker skriftens brug, som ikke er i besiddelse af nogen dokumenter om deres egen historie, bortset fra enkelte uklare og upræcise mindelser om enkelte forhold nedfældet i visse billeder, og som ikke besidder skrevne love, men alene barbariske sædvaner og skikke. Og hvis det drejer sig om moralske dyder, og hvis man søger efter mådehold eller mildhed, hvad kan man da forvente sig fra mennesker, som var indblandet i alle former for mangel på mådehold og ondskabsfuldt begær, og som

havde for vane at fortære menneskekød. Tro endelig ikke, at de før spaniernes ankomst levede i den af digterne beskrevne ro og saturniske [Saturn var en frugtbarhedsgud, som lystigt blev dyrket i Romerriket] fred.

Arbejdsspørgsmål til kilde 15 og 16:

- 1) Hvem står bag de to kilder, og hvornår er de nedskrevet?
- 2) Hvilke udtryk og vendinger bruger de to forfattere i deres beskrivelse af indianernes karaktertræk? Sammenlign karakteristikken af indianerne i de to kilder.
- 3) Hvilken position taler forfatterne ud fra, og hvilken tendens er der i kilderne?
- 4) Opstil selv en problemstilling, der kan besvares ud fra de to kilder.

Periodisering

Inddeling af fortiden i adskilte tidsafsnit kalder man *periodisering*. Perioder opstår ikke af sig selv, men er et udtryk for, hvordan eftertidens historikere har valgt, at tiden skulle inddeles i afsnit.

At periodisere er udfordrende, fordi noget altid fortsætter, mens noget andet holder op. Selv om en ny konge fik magten i Spanien i 1500-tallet, dyrkede de fleste spanske bønder jorden på samme måde som før, og det ændrede heller ikke afgørende på deres religiøse eller kulturelle forestillinger.

Vi kan periodisere forskelligt alt efter, om vi lægger vægt på politiske begivenheder som for eksempel herskeres regeringstid, kulturelle forhold som for eksempel bestemte stilarters udbredelse, økonomiske forhold som bestemte landes opstigen eller nedtur og så videre.

Vi kan også fortælle meget forskellige historier alt efter hvilke årstal, vi vælger som skillelinjer. Hvis vi for eksempel fortæller historien om europæernes ankomst til Amerika med fokus på Columbus' forsøg på at få støtte til sin rejse og indtil han satte fod på det amerikanske kontinent den 12. oktober 1492, kan vi lave en heltefortælling om iderigdom, vovemod, udholdenhed og succes. Hvis vi derimod tager de efterfølgende 50 års begivenheder med, kan vi i stedet skrive en tragisk historie om europæisk erobring og hensynsløs fremfærd overfor de indfødte befolkninger.

Når vi periodiserer, vælger vi også, hvad en periode skal hedde. Ligesom der kan være uenighed om, ved hvilke årstal vi skal adskille historiske perioder, kan der også være uenighed om, hvad vi skal kalde historiske perioder. Det gælder i særlig grad, hvis vi vælger meget værdiladede udtryk som "den mørke middelalder", "Guldalderen" eller "fattigfirserne".

Opgaver

- 1) Diskuter (det vil sige giv argumenter for og imod), om det er en god ide at navngive historiske perioder med værdiladede udtryk.
- 2) Find på et passende navn til historien om Columbus' rejse fra han kæmpede for at få den støttet, til han satte fod på en ø i Bahamas.
- 3) Find på et passende navn til historien om europæernes møde med Amerika fra Columbus' rejse til og med spaniernes erobring af Azteker- og Inkarigerne.
- 4) Diskuter benævnelsen af dette kapitel i Vores verdenshistorie.

Læs mere: Anders Hassing og Christian Vollmond: *Fra fortid til historie*, 2. udgave, Columbus 2017, s. s. 65-66.

Den videre erobring og kolonisering

Ved spaniernes ankomst til aztekerriget anslås det, at der var 1,5 million indbyggere. 50 år efter var 85 procent af den indianske befolkning døde. De enorme dødstal skal særligt tilskrives de epidemiske sygdomme, som spanierne førte med sig, og som indianerne ikke var modstandsdygtige over for.

Det betød dog ikke, at den aztekiske samfundsorganisation helt forsvandt, selv om spanierne naturligvis byggede et nyt administrationssystem op. I Tenochtitlan eksisterede således et aztekisk byråd, hvor den indianske elite kunne øve indflydelse på de politiske beslutninger. Vi kender til et brev, som byrådet i 1554 sendte til den spanske konge, hvor de klagede over den behandling, de fik af spanierne (kilde 17).



Klagebrev fra aztekisk byråd

Vi beder Eder, vores højtærede regent og prins, lytte: Endskønt du har udstedt mange befalinger, som skulle komme os, dine ydmyge undersætter, til gode, så bliver de ikke fulgt af dem, som er i Eders tjeneste og administrerer Deres besiddelser her i Ny Spanien. Dette volder os megen lidelse, og vi mister mange ejendele og besiddelser. Dette har stået på i nogen tid nu [...] i året 1554 vil den magt og de beføjelser, som var nedarvet til os fra vores fædre og deres fædre, blive taget fra os og givet til spanske embedsmænd. Og dette, Herre, ville allerede være sket, hvis ikke vores fædre, San Francisco-brødrene [franciskanerne] havde støttet os; de ville have gjort os alle til slaver. Og de, som ønsker dette, gør alt, hvad der står i deres magt, for at få det til at ske. Vi tror, at de vil få deres vilje med os, hvis ikke Eder og Eders højtskattede fader beskytter os [...]

Da vi først hørte om dette, overbragte vi en klage til Eders repræsentant vicekonge Don Luis de Velasco, og San Francisco-brødrene talte også med

ham på vore vegne [...], og vicekongen befalede, at embedsmændenes eneste opgave ville være at beskytte os imod enhver af de spaniere, mestitser [blandingsbefolkning], sorte og mulatter, som gør os ondt på markedspladsen, på vejene, i kanalerne eller i vores hjem [...] Vi sætter stor pris på vicekongens beslutning, for vi har stor brug for den, og vi bønfalder Eder om at sørge for, at de er omhyggelige med deres opgave, for spanierne mestitserne, de sorte og mulatter volder os megen skade.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvad fortæller teksten om de forskellige samfundsgrupper i Ny Spanien?
- 2) Hvilken position taler forfatterne ud fra, og hvilken tendens er der i kilden?
- 3) Hvordan kan vi bruge kilden til at belyse indianernes position i Ny Spanien?

Selv om der fortsat var interne uroligheder efter Aztekerrigets fald, skete der en gradvis "europæisering" af det nye land. Den spanske administration blev rullet ud, og med den fulgte uddeling af jordområder til de spanske bosættere. Der kom i gennemsnit cirka 3.000 spaniere, fortrinsvis mænd, til Mexico om året i perioden 1520-1600. Mange af dem giftede sig med indianerkvinder, og denne blandingsbefolkning (mestitserne) kom til at spille en afgørende rolle for Mexicos udvikling. Det var i denne periode, at indianske og europæiske kulturelle traditioner, befolkningsgrupper og sprog smeltede sammen og blev grundstenene til det moderne Mexico.



▲ Statue af Inka-herskeren Pachacuti i vore dages Cuzco, Inkarigetets gamle hovedstad, i Peru. Spanierne søgte systematisk at kristne og "europæisere" de indianske befolkninger, men resultatet blev nye blandingskulturer i de erobrede områder.

Spanierne erobrer Inkariget i Peru

Spanierne fandt aldrig det eftertragtede guld i Mexico, men det gjorde de, da Fransisco Pizarro (1471-1541) i 1530 nåede til Inkariget i Peru.

Ved spaniernes ankomst var Inkariget præget af interne kampe, og det udnyttede Pizarro, der med sine blot 180 mand tog den øverste Inka (konge) til fange. Da befolkningen var vant til at adlyde Inkaen, var de handlingsslammede, og i løbet af få år havde spanierne taget magten over det enorme rige. Du kan læse mere om inkaerne før spaniernes ankomst i *Vores verdenshistorie* bind 1.

Hvordan kan erobringerne forklares?

Det virker utroligt, at Cortés med 500 mand (og sine allierede) og Pizarro med 180 mand kunne erobre to så store og stærke imperier på så kort tid. Forklaringerne kan her kort skitseres:

- Spanierne havde bedre våben og brugte jern og krudt, der var ukendt for indianerne
- Spanierne medbragte heste, der også var ukendte, og som indianerne forbandt med noget overnaturligt, blandt andet fordi spanierne påstod, at hestene spiste jern (de havde metalbidsler i munden)
- Spanierne fik hjælp fra undertrykte folk og slaver, der så en fordel i at hjælpe spanierne
- De indianske samfund var stærkt hierarkiske, og det betød, at befolkningen blev handlingsslammet, da deres ledere blev sat ud af spillet
- Spanierne bragte sygdomme med til Amerika, som indianerne ikke have immunitet over for, og det førte til millioner af dødsfald.

DEN TIDLIGE GLOBALISERING

Omkring 1300 var Europas magtcentrum Norditalien, hvor handelscentre som Firenze og Venedig tjente godt på handel med de muslimske imperier i Mellemøsten. I Firenze opstod der en omfangsrig tekstilproduktion, og de rige købmænd nød godt af pengeudlån og bankvirksomhed.

Før portugiserne fandt søvejen til Indien, foregik al kontakt med Asien og Afrika mellem arabiske eller nordafrikanske mellemhandlere og de norditalienske byer. Efter 1500 blev vareudvekslingen helt overtaget af europæerne, og der opstod et verdensmarked med Europa som centrum.

De gamle handelsruter over land langs Silkevejen var omkring 1600 blevet udkonkurreret af søtransporten, og i takt med at Middelhavets betydning blev mindre, mistede Mellemøsten sin betydning for den internationale handel. Nu blev det i højere grad landene ud mod Atlanterhavet, der oplevede den økonomiske fremgang.

I løbet af perioden 1500-1700 blev der skabt et verdensmarked omkring Atlanterhavet, der blev en vigtig forudsætning for det industrielle gennembrud, der slog igennem i England fra midten af 1700-tallet.

Før 1500 var vareudvekslingen mellem Asien og Europa ganske lille sammenlignet med udviklingen efter opdagelsen af søvejen til Indien og opdagelsen af Amerika. Verden blev efter 1500 bundet mere og mere sammen, og derfor kan vi tale om en tidlig globalisering, hvor vareudveksling mellem verdensdelene de følgende århundreder blev mere og mere udbredt: I Europa blev det nu almindeligt at drikke te fra Kina med sukker fra Brasilien.



◀ Sanlucar de Barramedas afrejse til den nye verden fra havnen i Sevilla i 1594. Tegning af Theodor de Bry, 1594.

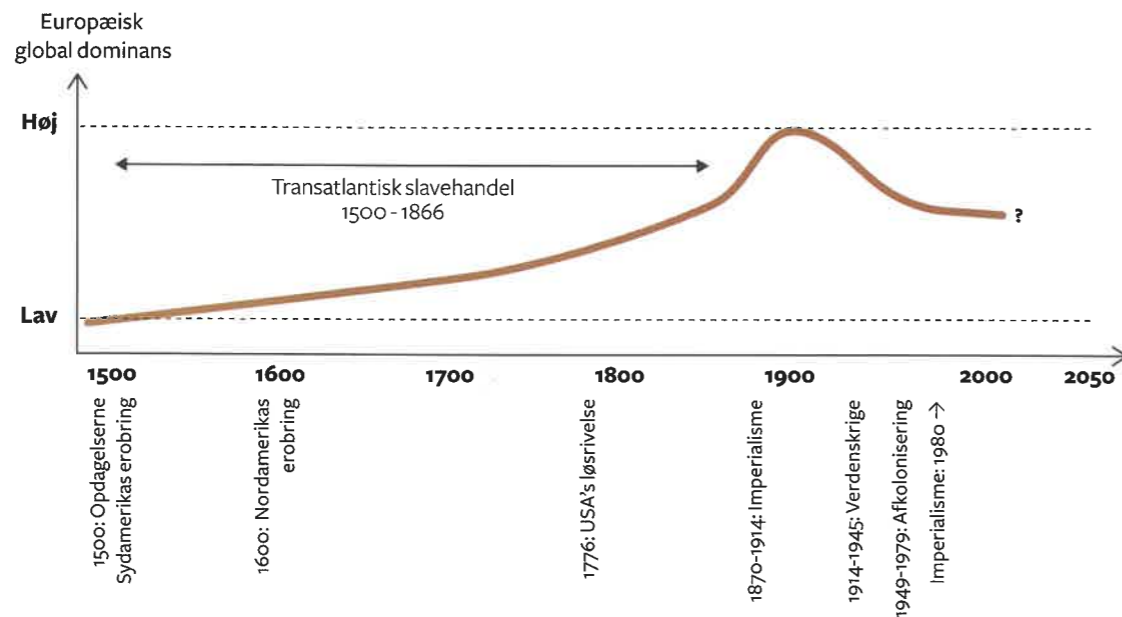
en eller Amerika, spise mad med krydderier fra Indien eller Indonesien og drikke arabisk kaffe af porcelæn fra Kina, og spise majs og kartofler fra Sydamerika.

Den økonomiske globalisering

Som konsekvens af de europæiske erobringer opstod der et globalt økonomisk system, der blev grundlaget for nye investeringer i teknologi og fabrikker. Det kapitalistiske system, hvor private købmænd kunne blive velhavende ved at købe og sælge varer, blev for alvor foldet ud i et globalt net med Europa som centrum. Man kan på den ene side hævde, at de mange penge (kapital), som europæerne tjente ved at erobre og plyndre, blev grundlaget for det kapitalistiske system, og derved årsag til en ulig verden, hvor nogle lande er rige og andre fattige. Man kan på den anden side hævde, at med indførelsen af kapitalismen som verdensomspændende økonomisk system blev levestandarden med tiden højnet også i de lande, der nu blev udsat for europæisk kolonisation.

I første omgang var det Spanien og Portugal, der høstede gevinsterne af de nye muligheder. Portugiserne hjembragte krydderier fra Asien, sukker fra Brasilien og slaver fra Afrika, som de solgte videre med stor fortjeneste. Spanierne hentede store mængder guld og især sølv hjem fra Amerika, hvilket ved slutningen af 1500-tallet gjorde Spanien til Europas rigeste stat.

De indbragte værdier blev ikke investeret i produktion i Spanien, men derimod brugt til import af færdigproducerede luksusvarer og til at føre krig. Det betød, at der ikke skete en egentlig økonomisk udvikling i selve Spanien. Derimod blev det andre stater, der kom til at nyde godt af spaniernes stigende efterspørgsel.



Kilde: Ulrik Grubb: Europa og de andre, Gyldendal, side 24.

Globalisering

Begrebet globalisering kom for alvor ind i vores sprog i 1990'erne, hvor den kolde krigs (1947-1991) opdeling af verden var slut. Dele af kloden, som på det tidspunkt havde været adskilt siden årene efter anden verdenskrig, begyndte nu at handle med hinanden, og ny kommunikationsteknologi gjorde verden langt mere forbunden.

Men selv om udbredelsen af ordet globalisering er forholdsvis ny, betyder det ikke, at fænomenet, altså det, som ordet beskriver, aldrig er set før.

Globalisering er en betegnelse for, at penge, varer, ideer, teknologi og mennesker krydser landegrænser og kontinenter og på den måde skaber forbindelser mellem lande og folk. Det har vi set eksempler på, så længe vi har kendskab til historiske samfund. Vi kan argumentere for, at både Romerrigets ekspansion og Silkevejen (se *Vores verdenshistorie 1*) er ældgamle udtryk for det. Romerrigets sammenbrud, hvor vandrende stammefolk endte med at indtage og ødelægge Rom, viser samtidig, at udvekslinger og forbindelser både kan føre til fremgang og til undergang for nogle af dem, der deltager i processen.

Selv om der altid har været udvekslinger og forbindelser i større eller mindre grad, har de ikke altid været lige omfattende og aldrig så vidtrækkende som i dag.

Når vi i dette kapitel taler om 1500-tallets europæiske opdagelser som "den tidlige globalisering", skyldes det, at europæernes ekspansion førte til hidtil usete globale forbindelser, som samtidig grundlagde den verdensorden, hvor Europa og siden "den vestlige verden", blev dominerende. Der begyndte globaliseringen for alvor, og siden da er den kommet i bølger, som vi skal se flere eksempler på i *Vores verdenshistorie*.

Opgave:

- 1) Undersøg i kapitlet her, hvem der var "den tidlige globaliserings" vindere og tabere. Begrund hvorfor.
- 2) Find en aktuel nyhedsartikel, hvor ordet globalisering optræder. Undersøg om globalisering i artiklen omtales positivt eller negativt, og om man kan tale om "vindere" og "tabere" på grund af globaliseringen.

Den politiske globalisering

Der var dog ikke kun tale om en økonomisk globalisering. Det, som var begyndt som et spansk og portugisisk projekt, fik i slutningen af 1500-tallet flere deltagere.

I forhold til de nye, vigtige handelsruter over Atlanten lå staterne i Nordvesteuropa geografisk godt placeret. Tiltrukket af handlens lukrative muligheder tog England, Nederlandene (Holland og Belgien) og Frankrig nu også del i ekspansionen. I Amsterdam, Antwerpen og London opstod store handelshuse, og herfra udgik verdenshandlen og bankvirksomhed. Det var herfra, forbindelserne gik ud i verden, og det var her, råvarer samt ædelmetaller som sølv og guld blev bragt ind fra kolonierne og handelsstationerne. Det var ikke helt tilfældigt, at netop Nederlandene og England blev dominerende, for her eksisterede et protestantisk borgerskab, der arbejdede hårdt og hurtigt tog globaliseringens muligheder til sig.

Omkring 1600 begyndte Frankrig og England for alvor at udfordre det spanske kolonimonopol i Amerika. I 1608 grundlagde franskmændene Quebec i det østlige Canada, og her grundlagde de kolonien Ny Frankrig. De fleste franske nybyggere var pelsjægere og handlede med pels. De trængte frem mod sydvest til de store søer og videre sydpå ad Mississippi-floden til Den Mexicanske Golf.

I løbet af 1600-tallet bosatte englænderne sig på den nordamerikanske østkyst fra New Foundland i nord til Georgia i syd. Her grundlagde de 13 kolonier, der i slutningen af 1700-tallet blev til USA.

Handelskompagnier

Den nye handel på tværs af kontinenterne krævede store investeringer og var forbundet med stor risiko. Til gengæld var fortjenesten også langt større end ved den europæiske handel. For at sprede risikoen og fordele investeringen blev der oprettet handelskompagnier, hvor flere investorer indskød kapital. Handelskompagnierne blev ofte oprettet i samarbejde med staten, der gav kompagniet vide beføjelser.

Købmændenes motiv for at samarbejde med staten var, at de fik monopol på handlen i et bestemt område. Der var flere stater i Europa, der oprettede vestindiske og ostindiske (det vil sige østindiske) kompagnier, der havde monopol på handlen i henholdsvis Amerika og Asien. Det statslige monopol sikrede købmændene imod konkurrence, og de fik bemyndigelse til at repræsentere staten, og i nogle tilfælde fik de også militær beskyttelse.

Den voksende verdenshandel medførte øgede skatter og afgifter til staten, der fik større behov for en velfungerende administration til at varetage statens administrative opgaver. De øgede indtægter styrkede også kongemagten og kongens magtposition. Kongen havde nu råd til at betale for en stående hær (i modsætning til lejesoldater), der kunne beskytte kongens magt. Magtrelationen blev også ændret som følge af den økonomiske globa-

Etnocentrisme og eurocentrisme

Et centralt begreb i historie er etnocentrisme, der handler om, hvordan man ser verden, og dermed hvordan man fremstiller historien.

At være etnocentrisk betyder, at man udelukkende ser verden ud fra sin egen gruppes synsvinkel. Man kan hævde, at al historieskrivning til en vis grad er etnocentrisk, fordi vi bruger historie til at forstå os selv og de fællesskaber, som vi indgår i. Derfor tager en del af din undervisning i historie udgangspunkt i din verden og det samfund, du er en del af, ligesom en del af undervisningen beskæftiger sig med dansk historie. Men hvis vi kun beskæftigede os med dansk historie – og derved gjorde historieundervisningen udelukkende etnocentrisk – ville det blokere for en bredere forståelse for den verden, som Danmark er en del af. Derfor er det vigtigt, at vi også lærer om andre kulturers historie, så vi kan sammenligne med vores egen og derved blive klogere både på vores egen kultur og historie, og lære at forstå fremmedartede kulturer ud fra disse kulturers egne præmisser.

Begrebet eurocentrisme er den europæiske variant af etnocentrismen og tager udgangspunkt i en europæisk synsvinkel. Meget verdenshistorie er eurocentreret, fordi vi som europæere ser verden ud fra et europæisk perspektiv. Der vil således i en verdenshistorie som Vores verdenshistorie være en tendens til at lægge vægten på Europas historie, fordi vores levested trods alt er tættere forbundet med Europa end med Centralasien. En kinesisk historiebog ville omvendt lægge mere vægt på Asien. Dette kan billedligt anskues ved brug af kort, hvor kort har samme tendens som skriftlige kilder, de viser nemlig den verdensdel i centrum, som er den dominerende for dem, der har fremstillet kortet. Som europæere ser vi Europa i centrum, hvorimod Asien er i centrum i en bog skrevet i Singapore.

En historiebog, der giver sig ud for at handle om hele verden, men i virkeligheden kun handler om europæernes forhold til resten af verden, kan være eurocentrisk, hvis det kun er europæerne, der fremstilles som aktive (subjekter), og de andre fremstilles som passive (objekter). For at vurdere, om historieskrivning er eurocentrisk eller ej, er det altså ikke afgørende, hvordan europæerne handler. En bog, der beskriver europæerne som undertrykkende og ondskabsfulde erobrere i Mexico i 1500-tallet og de lokale indianere som passive, uskyldige ofre, er også eurocentreret historieskrivning.

Opgave:

- 1) Find eksempler i dette kapitel på etnocentrisk og eurocentrisk historieskrivning.
- 2) Diskutér (det vil sige find argumenter for og imod) om kapitlet og andre kapitler du har læst i *Vores verdenshistorie* (se eventuelt indholdsfortegnelsen) er udtryk for en eurocentrisk historieskrivning.

lisering, og kongens tætte bånd til adlen, der havde kendetegnet forholdene i middelalderen, blev løsnet, og i stedet knyttede kongen tættere bånd til borgerskabet. Med andre ord opstod der en alliance mellem købmændene, der nu formede sig som et borgerskab i byerne, og kongen, der sikrede købmændene den nødvendige stabilitet i form af lov og orden. Til gengæld sikrede skattegrundlaget kongen og centralmagten.

Merkantilisme og trekantshandel

I løbet af 1600-tallet udviklede der sig en politisk tænkning, som handlede om, at staterne skulle have en positiv handelsbalance som udtryk for succes og rigdom. Det betød, at staten skulle beskytte sin egen produktion og begrænse importen og styrke eksporten. Varer, der blev produceret med eksport for øje, blev støttet med statslige tilskud.

Denne økonomiske politik har senere fået navnet merkantilisme (af ordet *mercante*, der betyder købmand). Målet med merkantilismen var at fylde kongens skattekammer med ædelmetaller og at styrke staten, ikke den enkelte borger. Køb af varer hos konkurrerende stater blev set som et onde, og lønninger blev holdt nede for at undgå druk og dovenskab.

Den engelske økonom Thomas Mun (1571-1641) beskrev i sin bog *Englands Treasure by Foreign Trade* (skrevet i 1623, men først udgivet efter hans død i 1664) filosofien bag merkantilismen (kilde 18).

Handlen med kolonierne spillede en helt central rolle i den merkantilistiske tankegang.

Tanken var den, at kolonierne skulle levere råvarer til den hjemlige produktion, hvor råvarerne blev forarbejdet til færdigvarer, der kunne sælges på hjemmemarkedet og sendes tilbage til kolonierne og til andre eksportmarkeder.

Kilde 18

Thomas Mun om udenrigshandlens betydning

Betragt udenrigshandlens sande form og værdi som kongens indtægt, rigets ære, den ædle købmændskunst, vores håndværk, tilfredsstillelsen af vores behov, beskæftigelsen af vores fattige, forbedringen af vores jorde, omsorgen for vores søfolk, rigets mure, vores velstand, vores kriges kraft, vores fjenders rædsel.

Af alle disse store og vægtige grunde støtter så mange velstyrede stater standen og beskytter omsorgsfuldt foretagendet, og ikke alene ved politisk at fremme den mod al fremmed uret, eftersom de an-

ser det for klog statsmandskunst at bevare og forsvare, hvad der hjælper dem og deres land.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvem har skrevet kilden og hvornår?
- 2) Hvad fortæller kilden om udenrigshandlens betydning?
- 3) Hvordan kan vi bruge kilden til at belyse statsmagten i 1600-tallet?
- 4) Opstil en problemstilling, som du kan besvare ud fra kilden



▲ *Hollandsk Ostindisk Kompagnis dok i Amsterdams havn.*

Ifølge den merkantilistiske tankegang styrkede dette staten, idet man købte råvarerne (import) billigere, end man solgte færdigvarerne (eksport). For at opnå fuldt udbytte gjaldt det om at fastholde sit handelsmonopol med kolonierne, der således kun måtte handle med moderlandet og ikke selv udvikle produktion af færdigvarer.

Den mest indbringende handel med kolonierne var den såkaldte trekantshandel, der blomstrede fra midten af 1600-tallet. Lastet med tekstiler, våben og rom sejlede skibene fra de europæiske havne ned langs Afrikas kyst. I Vestafrika blev varerne afsat til afrikanske høvdinge, der til gengæld leverede slaver. Skibene sejlede nu med lasten fyldt med slaver over Atlanten, hvor slaverne blev solgt og brugt som arbejdskraft i plantagerne. Skibene blev her lastet med råvarer som rørsukker, bomuld og tobak, der hjemme i Europa blev forarbejdet til færdigvarer som eksempelvis tekstiler og rom.

Vejen mod industrialisering

I 1600-tallet kom det økonomiske centrum til at ligge omkring Den Engelske Kanal. Her opstod en voldsom økonomisk vækst, som baserede sig på klædeproduktion og handel til Europas voksende befolkning. Der var et stigende behov for fødevarer og tøj, fordi et voksende antal mennesker ikke længere forsørgede sig selv i landbruget, men nu boede i byerne.

I 1600-tallet var det Nederlandene, der var handelscentrum, og Amsterdam blev Europas finansielle centrum. Her sørgede en nyoprettet vekselbank, der tog imod indskud i alle valutaer, for at overføre penge mellem handelshuse og producenter i forskellige lande. Omkring 1700 var dette tyngdepunkt skiftet til Storbritannien, der var på vej til at udvikle sit koloniimperium.

Den stigende efterspørgsel ændrede håndværksproduktionen i Storbritannien. I middelalderen fremstillede håndværkeren varer på bestilling fra kunden, men nu blev det mere og mere almindeligt, at købmanden bestilte

▼ *Trekantshandel.*



Storbritanniens samhandel med kolonierne

	Koloni	Import fra (BP)	Total import	Eksport til (BP)	Pct. af total eksport
1697	Vestindien	326.536	9,3	142.795	4,0
	Amerika	279.852	8,0	140.129	3,9
	Afrika	6.615	0,1	13.435	0,1
1773	Vestindien	2.830.853	24,8	1.270.846	8,6
	Amerika	1.420.471	12,5	2.375.797	16,1
	Afrika	68.424	0,1	662.112	0,1

Kilde: Claus Friisberg: Kilder til verdenshistorien 1, s. 207.

et større parti varer hjem, som han forsøgte at sælge uden at vide, om der var kunder, der ville købe dem.

Købmændene begyndte nu også at købe råvarer hjem og lade håndværkere eller bondefamilier fremstille varerne i deres eget hjem eller samlet ét sted, hvor håndværkere arbejdede side om side. Det kaldes manufaktur og stammer fra latin (*manus* betyder hånd og *factura* betyder bearbejdning). Manufakturerne var et forstadium til de fabrikker, der opstod i 1700-tallets England, og som blev begyndelsen på den industrielle revolution.

OVERBLIK

Begivenheder ► Det skal du kunne svare på

- Spanierne og portugiserne står bag en række opdagelsesrejsende fra midten af 1400-tallet ► Hvad er drivkraften bag ekspeditionerne?
- Opdagelsen af søvejen til Indien bliver starten på portugisernes handelsimperium ► Hvorfor spiller netop søvejen til Indien en stor rolle?
- Christopher Columbus opdager Amerika ved at sejle vestpå ► Hvad er årsagen til at Columbus mener han kan nå Indien ved at sejle mod vest?
- Spanierne erobrer aztekerriget i 1521 ► Hvad er årsagen til at spanierne erobrer aztekerriget?
- Spanierne udslettede de store indianercivilisationer i Mexico (aztekerne) og Peru (inkaerne) med ganske få soldater ► Hvordan kunne spanierne erobre disse store områder så relativt let?
- De store opdagelser baner vejen for øget globalisering ► Hvilke tegn er der på tidlig globalisering som følge af opdagelserne af Amerika?
- Et eksempel på globalisering er den såkaldte trekantshandel ► Hvad forstår man ved trekantshandel?

KERNESTOF OG OVERBLIK

Titel på periode:
(udfyld skemaet i punktform)

Periodisering (årstal)	
Begrundelse for årstal	
Forandringer i levevilkår, teknologi og produktion	
Styreformer og samfundsorganisering	
Kulturer og kulturmøder	
Menneskesyn, herunder synet på mænd og kvinder	
Stats- og nationsdannelser	
Nationale, regionale og globale konflikter	
Vigtige begreber	
Vigtige begivenheder	
Vigtige personer	